
KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

23. évfolyam 5. szám

2014. május

Tartalom

Könyvtárpolitika

Juhász András: A nyugati magyar szórvány könyvtári hungarikumai 3

Műhelykérdések

Amberg Eszter: Az e-dokumentumok kölcsönzésére vonatkozó piackutatás
eredményei 16

Kardos Ferenc: A könyvtár, amely nem keresi, hanem látja és felvállalja szerepeit. Hozzászólás egy kicsiny könyvtár nagyszerű életét is bemutató konferencián 21

Murányi Adrienn: Család Éve az iskolai könyvtárakban. Majoros Márta Országos Könyvtárhasználati Verseny 2014 27

Kiállítás

Vasné Tóth Kornélia: A magyar ex libris 100 éve. Gyűjtemények kiállítása . 31

História

Maróti Andor: Kovács Máté a népművelés tudományáról 37

Bényei Miklós: Egy régi olvasóterv Kovács Máté útmutatásai szerint 40

Perszonália

Hay Diana: Domsa Károlyné Szabó Alojzia (1943–2014) 46

Könyv

Nincsevics Klára: Kié az olvasás? 48

Bella Katalin–Kiszl Péter: Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei XVI. kötete 50

From the contents

András Juhász: Hungarica materials in the libraries of the Western Hungarian diaspora (3);
Eszter Amberg: Research findings on the circulation of e-books (16);
Ferenc Kardos: A library in Székesfehérvár that provides services for disadvantaged children (21);
Kornélia Vas-Tóth: 100 years of the Hungarian ex libris (31)

Cikkeink szerzői

Amberg Eszter, az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) munkatársa; *Bella Katalin*, az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) oktatója; *Bényei Miklós*, a Debreceni Egyetem tanára; *Hay Diana*, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ osztályvezetője; *Juhász András*, az OSZK munkatársa; *Kardos Ferenc*, a nagykanizsai Halis István Városi Könyvtár igazgatóhelyettese; *Kiszl Péter*, az ELTE oktatója; *Maróti Andor*, filozófus, művelődéskutató, ny. egyetemi tanár (Budapest); *Murányi Adrienn*, a budapesti Veres Pálné Gimnázium könyvtáros tanára; *Nincsevics Klára*, a szentendrei Pest Megyei Könyvtár igazgatója; *Vasné Tóth Kornélia*, az OSZK munkatársa

Szerkesztőbizottság:

Bánkeszi Lajosné (elnök)

**Bartos Éva, Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária,
Dancs Szabolcs, Fülöp Attiláné**

Szerkeszti:

Mezey László Miklós

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest I., Budavári Palota F épület; Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;

Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: a Könyvtári Intézet

Felelős kiadó: **Bánkeszi Lajosné**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpásné Balczer Gabriella**

Borítóterv: **Gerő Éva**

Nyomta a NALORS Grafikai Nyomda, Vác

Felelős vezető: **Szabó Gábor**

Terjedelem: 5,1 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta az
Emberi Erőforrások Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alap

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 4800 Ft. Egy szám ára 400 Ft.
HU-ISSN 1216-6804

Juhász András

A nyugati magyar szórvány könyvtári hungarikumai*

Könyvek, otthonról haza

A magyar szórványok az egységes magyar nemzet szerves részét képezik.

„Szerteszét a világon mindenütt élnek magyarok. Magyarság azonban csak egy van, s a magyar nemzet – mely e kulturális sorsközösségben létrejött – egységes, bár részei a világon sokfelé élnek.”

A *Nemzetismeret* című tankönyvből idézett sorok ezek. Magyar szórványok lélekszámáról közölt összesítő adatai szerint nemzetünk ötödrészét alkotják a XX. század történelmi viharaiban „Nyugatra” – Észak- és Dél-Amerikába, Ausztráliába, Izraelbe, Dél-Afrikába, valamint Nyugat-Európába – kivándorolt, kitelepített, száműzött vagy kimenekült magyarok. Főképp ők és leszármazottak alkotják azt a több mint 2,5 milliós külföldi magyar szórványt, amelynek a fele már nem tud magyarul.¹

Az egyesülő Európában az integrációs együttműködés a szórványok kapcsolatrendszerének kiépítésében természetes követelmény, széles körű hálózat megteremtése és kiépítése pedig időszerű. 2001. november 25-én tanácskozássra összehívott tizenöt észak- és nyugat-európai országos magyar szervezet megalakította átfogó csúcsszervezetét, a Lövåsvågen-i (Svédország) székhelyű Nyugat-európai Országos Magyar Szervezetek Szövetségét (NYEOMSZSZ). Az alapítók Angliából, Ausztriából, Belgiumból, Cseh- és Morvaországból, Dániából, Észtországból, Finnországból, Hollandiából, Lengyelországból, Lettországból, Litvániából, Németországból, Norvégiából, Svájcban és Svédországból érkeztek. A tagságot a belgiumi és a svájci szervezet nem vállalta. A közgyűlés négy szakcsoportot – anyanyelvi, média, gazdasági és kulturális szekciót – jelölt ki a gyakorlati feladatok elvégzésére. *„Minden „rész” ellátja saját feladatát, de egyetemes magyar szinten kölcsönösen kiegészíti egymás feladatkörét, mert részt vállal belőle.”* – írja Deák Ernő, a Szövetség elnöke.²

A szövetség kontinentális szinten egységes keretek megteremtésével támogatja a világ magyar közösségeinek együttműködését. Minthogy kulturális javak közvetíté-

* Cikkünk egy készülő koncepció előtanulmánya.

se ma már digitális úton is lehetséges, közös honlap révén, nagyobb összefüggésben teszik láthatóvá a magyar szórványok jellegét. A NYEOMSZSZ földrészünk tizenöt országában működő magyar szórványok képviselőiben a Magyar Diaszpóra Tanács tagja.

Két évvel ezelőtt alakult Magyar Diaszpóra Tanács dolgozik a Kárpát-medencén kívül élő magyar szórványok képviselőiben, a világ magyar közösségeinek gyarapodásáért, szoros együttműködésben a Magyar Állandó Értekezlettel (MÁERT). A tanács tevékenységét európai szellemiséggel és az egyetemes magyarság jegyében fejti ki. A tanácsot foglalkoztató kérdések nincsenek alárendelve a Kárpát-medencei magyarság más típusú kihívásainak. A tanács 2011. november 17-én elfogadott Alapító Nyilatkozata megállapította:

„A diaszpórában élő magyarságnak – húsz évvel a rendszerváltoztatás után – végre kellő figyelmet kell kapnia a nemzetpolitikában. A nemzeti ügyek kormányának elkötelezett aziránt, hogy az új Alaptörvényben az egységes magyar nemzetre megfogalmazott felelősségviselést a diaszpóra tekintetében is megvalósítsa.”³

A Magyar Diaszpóra Tanács harmadik ülésének 2013. november 6-án kelt *Zárónyilatkozatában* az egyetemes magyarság történelmi sikereként értékeli az egyszerűsített honosítási eljárást. Az Alaptörvény által is kinyilvánított egységes magyar nemzet közjogilag is egyesült. Üdvözlük, hogy a magyar állampolgársággal rendelkező külföldi magyarok is részt vehetnek a magyarországi választásokon. Közös meggyőződéssel vallják, hogy a magyarság közjogi egysége akkor lesz teljes, ha a közügyek alakítása a gyakorlatban is teljes mértékben közös ügy. Kiemelten támogatják a Julianus-program működését. Jelentős számú magyar emléket tartalmazó adatlap érkezett be a világ számos országából. Részletes és átfogó kataszter készülhet.⁴

A Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium (KIM) Nemzetpolitikai Államtitkársága Julianus-programjának a szétszóródásban lévő magyar emlékek egységes szempontrendszer alapján történő felmérése, széles hozzáférhetőségének megteremtése a célja. Lejegyzett anyaga nyilvántartás, amely a Diaszpóra Tanács 2013. évi ülésére készülhetett el. Világszerte fellelhető magyar házakra, központokra, magyar alapítású iskolákra, templomok, szerzetesi közösségek épületeire terjed ki. Répás Zsuzsanna nemzetpolitikáért felelős helyettes államtitkár 2012. október 13-án az MTI-nek elmondta: a jegyzék magában foglalná idősotthonok, magyar tulajdonban lévő temetők, múzeumok, szobrok, emlékművek, emléktáblák, utca- és térnevek, emlékkertek mellett a gyűjtemények, könyvtárak adatait is. A program ütemtervét a Magyarság Háza hangolja össze.⁵

Közleményben számol be a washingtoni székhelyű Amerikai Magyar Koalíció ernyőszerkezete vezetőinek a Magyar Diaszpóra Tanács budapesti, harmadik tanácskozásán való részvételéről. Megemlíti a Julianus-programot, amely hivatva van a külföldön található magyar templomok, múzeumok, szobrok adatbázisának létrehozására. Hírt ad az új indulású Mikes Kelemen-programról, amely a magyar könyvek és művészeti alkotások Magyarországra hozatalára összpontosít. Említi, hogy a Körösi Csoma Sándor-program ösztöndíjasai közül egyesek beszámoltak a magyar szórvány körében szerzett tapasztalataikról. Közli, hogy az említett programot száz ösztöndíjas részvételével folytatják 2014-ben.⁶

A KIM Nemzetpolitikai Államtitkársága által létrehozott Körösi Csoma Sándor-program célja a diaszpóra és az anyaország magyarsága közti kapcsolatok erősítése. Ösztöndíj keretében szeretné elérni, hogy a nemzet iránt elkötelezett, közösségszervező tevékenységekben jártas magyarországi fiatalok látogassanak el a magyar szórványközösségekhez, segítsék értékörző munkájukat, tájékoztatási, közösség-építő tevékenységükkel erősítsék a Magyarországhoz való kötődést. A programot annak érdekében hozták létre, hogy a diaszpóra magyar nyelvtudását fejlesszék, a közösségeikben való tevékenységet és a Magyarországgal való kapcsolattartást ösztönözzék, azaz a magyar identitást megerősítsék. 2013-ban, a Körösi Csoma Sándor-program megvalósítási területeit tekintve az Egyesült Államokba és Kanadába huszonegy fő, Ausztráliába hét, Latin-Amerikába négy, Dél-Afrikába és Izraelbe három fő utazott.⁷

A magyar kormány által meghirdetett Körösi Csoma Sándor-program keretében, Nyugat Európában tizenegy ösztöndíjas töltött öt vagy hat hónapot a 2013. év során. Közülük Berecz Kata informatikus-könyvtáros a finnországi Magyar Kulturális és Tudományos Központ könyvtárában sikeresen újraindította az ottani Magyarok Egyesületének folyóiratát, a *Körlevelet*. Szilárd Katalin a Svájci Magyarház Alapítványánál, Zürichben részt vett a jövőre jubiláló, százötven éves zürichi Magyar Egyesület emlékkönyvének összeállításában, beszámolókat, cikkeket írt a *Magyarház Független Hírmondó*ba. Fazekas Anna hungarológia mesterszakos hallgató a lyoni Magyar Ház könyvtári katalógusán dolgozott. Csanád Mártont Hollandiában az ottani Magyar Szövetség megkérte: segítsen megszerezni a szövetség majdnem félévszázados archívumát. Az iratrendezést 2013. augusztus közepére sikerült befejeznie. Tervei szerint összefoglalót készít majd a hollandiai magyarság történetéről.⁸

Buenos Aires-i (Argentína) magyar kolónia múltját, keresztény és nemzeti beállítottságát, könyvtárak jellegét és gerincét az iktatott könyvvállomány emigrációban kiadott könyvei tükrözik. Nagy Szabasztian, a Körösi Csoma Sándor-program ösztöndíjasa Dél-Amerikába utazott, hogy feldolgozhassa az Argentínában található magyar könyvtári-levéltári örökséget. Tudatosan törekedett az Argentínában még talán fellelhető történelmi személyiségek hagyatékainak felkutatására Santa Fe-ben és Los Cocos helységben. Miközben hagyatékokat is feldolgozott, kitűzött feladata volt a Buenos Aires-i székhelyű Hungária Könyvbarátok Köre gyűjteményében lévő, emigrációban kiadott újságok, könyvek duplum példányainak és a levéltári anyagok bizonyos hányadának eljuttatása egy magyarországi közgyűjtemény számára. További feladata: az 1945 előtt Magyarországon megjelent könyvek eljuttatása a Kárpát-medence elszakított területein élő magyar közösségek számára. Közlése szerint a kiadványokat így csoportosította: magyar közgyűjteménybe szánt, emigrációban megjelent anyagok; elszakított területekre küldhető, fölös, 1945 előtti Magyarországon kiadott könyvek; 1945 utáni Magyarországon kiadott könyvek a helyi kolónia használatára; használhatatlanná vált anyagok, kiselejtezésre. Mint írja, olvasó- és helyhiányra tekintettel kiiktattak több mint ezerhatszáz kötetet. Több mint kétezer, az elszakított területekre szánt és több mint ezer, emigrációban kiadott kötetet csomagolt be. Nagy mennyiségű újság és folyóirat is van Magyarország számára, az adomány összesen mintegy százdoboznyi. Az 1945 után Magyarországon kiadott könyvek Buenos Aires-ben maradtak.⁹

A szórványsorsban felhalmozódott magyar vonatkozású hagyatékokat méltó módon meg kell őrizni a jövő nemzedékek számára – 2013. novemberi tanácsko-

zásán a Magyar Diaszpóra Tanács ez iránt fejezte ki egyetértését. Üdvözlük, hogy 2014-ben folytatódik a Kőrösi Csoma Sándor-ösztöndíjprogram, eredményesnek tartották az ösztöndíjat elnyert negyvenhét fiatalnak a magyar szórványban kifejtett munkáját.

Az Ithaka-programról a Tanács Zárónyilatkozata nem tesz említést. Az Ithaka-program keretében, a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) Közgyűjtemények Kollégiuma rendkívüli, nyílt pályázatot hirdetett meg 2012. március 13-án, tízmillió forint tervezett keretösszeggel, hungarikának minősülő, még feltáratlan, magyar vonatkozású, határon túli kultúrkincsek számbavételére, hozzáférést lehetővé tévő katalógusok, adattárak, segédletek előkészítésére. A megvalósítás ideje 2012. április 15–2013. szeptember 1. volt.¹⁰

2012-ben a Közgyűjteményi Kollégium évi pénzkerete emelkedett. Összesen egymilliárd-ötszázhetvenhét millió forintnyi támogatási igény érkezett be, és nyolcszázkilenc millió forint támogatást ítélték meg.¹¹

Az NKA a nemzeti és egyetemes értékek létrehozására, megőrzésére, valamint hazai és határon túli terjesztésének támogatására szolgáló elkülönített állami pénzalap, amit a Magyar Országgyűlés az NKA-ról szóló 1993. évi XXIII. törvény megalkotásával hozott létre. Éves költségvetését – 2012-ben – tízmilliárd forintban határozták meg. Az NKA felett rendelkezési jogot – ágazati stratégiai döntéseivel összhangban – a kultúráért felelős miniszter gyakorol, és felel annak felhasználásáért. Az NKA támogatási forrásait a szakmai kollégiumok használják fel. Az NKA-nak 2012. január 1-jétől kilenc állandó kollégiuma működik.¹²

A Közgyűjtemények Kollégiumával és a szóban forgó programmal kapcsolatosan stratégiai előírás: „Az Ithaka-programot, a magyar művelődés és tudománytörténet szempontjából jelentős hagyatékok és gyűjtemények magyarországi közgyűjtemények részére történő megszerzésének, hazahozatalának és elhelyezésének támogatását a Kollégium a jövőben is folytassa.”¹³

Az Ithaka-program meghívásos pályázati keretösszege évek óta ötven millió forint.¹⁴ A pályázatok elbírálási szempontjai: mi a gyűjtemény értéke a magyar művelődés- és tudománytörténet szempontjából; mi a szakmai program értéke és megvalósításának realitása, társadalmi hasznosulásának módja és a költségvetési realitása. A 2013-ban kiírt, igényelhető támogatási jogcímek: hagyatékok, gyűjtemény megvásárlása; dobozolási-csomagolási és szállítási költség; biztosítási költség; vámköltség; utazási költség; szállásköltség.¹⁵

A 2013. novemberi ülésén igény mutatkozott a Magyar Diaszpóra Tanács részéről arra, hogy létrejöjjön a Mikes Kelemen-program, amelynek célja, hogy a magyar szórvány tárgyi örökségét ápoljuk, rendezett módon összegyűjtve Magyarországra szállítsuk, és gondoskodjunk későbbi méltó felhasználásáról. Megállapodtak, hogy a program sikere érdekében a tiszteletbeli konzulokkal és a külképviseletek munkatársaival közösen részt vesznek a program népszerűsítésében, hírének terjesztésében.¹⁶

Az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Ithaka-programban való szerepvállalása és a sikeres nyugati magyar dokumentumtermés-hazahozatal jelentőségének növekedését prognosztizáljuk a fenti áttekintés nyomán. Ehhez képest a továbbiakban ebben az írásban a nemzeti könyvtár lehetséges szerepét, tételezett prioritásait tekintjük át, nagyobb mérvű könyvtári hungarika-hazahozatal szándékának vagy

kívánalmának feltűnte esetére. Kétségtelen, hogy a szóban forgó, nagy horderejű, szakmánkba vágó témában intézményünknek meghatározóan kell megnyilvánulnia, szerepét felvállalni, a folyamatos magyar diaszpórahagyatékok hazahozatala távlatos reményében is.

Az OSZK szakmai útmutatással társul a fentebb említett könyvtári hungarika hazahozatali programok további sikeréhez. Az intézményi állásfoglalást nagyban elősegíti az érdemi megbeszélések során alakuló nézetek finomodása és a döntések kristályosodása. Hogy szakmai érveink tömör, céltudatos felsorolásával foglaljunk állást, értsünk szót, határozzunk, egyezzünk meg végül intézményünkön kívüli döntéshozókkal is az egyes újabb kihívások mibenlétének felismerése és felvállalandó közös teendőink felől; ahhoz kívánom észérvek valóságos indoklásmezőjét kimutatnom.

2013. október 2-án, a világhálón, a nyílt elérésű KATALIST szakmai levelező listán közzétett szösszenetem megjelenését követően azt a felkérést kaptam, hogy fejteném ki ott közölt hozzáállásomat e szakmai lapban is.

A megíráshoz ténylegesen szükség van – főképp a napi munka végzése mellett – a lehető több tájékozódásra, az indokok mérlegelésére, az érdekek felismerésére és más, olykor nyomatékosabb apróságokra is. De legfőképp arra, hogy mindazt a sok jót meglátni s megismerni tudja az értő ember, amit mindeme területeken is nemzete, szakember társai legjobb munkáiban és együttműködéssel biztosítanak. S oda finomodik a felfogó elme, hogy megérti: csudálatos teljesítményei intézményesültek kultúránknak, és működnek hatékonyan mindennapi gondjaink közepete is. Így ezen a téren is, a nyugati magyar dokumentumok hazahozatala, esetenként valósággal az enyészettől mentésük terén.

Az észak-amerikai földrész egyes nagyvárosaiban állítólag nagy volumenű, magántulajdonban lévő, magyar nyelvű könyv vár ideszállításra, Kanadából és az Egyesült Államok keleti partvidékéről – ilyen hírek érkeztek több forrásból is. A nyugati magyarok az egységes kultúrájú és történelmű magyar nemzet ottani könyvhagyatékának megbecsülésével, részünkre való gyűjtésével értékmentést valósíthatnak meg. A kormányzat támogatta program segítheti elő a hazahozatalt. Országos feladat ilyen nagy kiadványmennyiség fogadása, elosztása könyvtáraink gyűjteményeinek gyarapítása céljából.

Élénk fogadókészség nyilvánulhat meg a Kárpát-medencében, Kiváltképp Erdélyben, főképp, ha tényleges formát ölt az ottani megbeszéléseink során felelős tárgyalópartnereink által egy éven belül kétszer is felvetett erdélyi magyar Nemzeti Könyvtári létrehozatala.

Jelentőséggel bír néhány hazai kisebb alapítvány is a könyvek továbbajándékozására szakosodott tevékenysége is.¹⁷

Az Országos Széchényi Könyvtár készséggel, munkatársai szeretettel fogadják majd az értékes könyvajándékot. Véleményünk az, hogy haza kell hozni az e célra már összegyűjtött hagyatékokat, amelyeknek túlnyomó része magyar könyv. E hazahozatalban az OSZK-ra kezdeményező, majd lebonyolító szerep hárul, amelyet tervezetten kell kibontakoztatnia. Egyúttal érdemi választ kell adnia arra, miképp tervezi további könyvtári hungarikaadományok, jelentősebb hagyatékok hazafogadását. Közölni kell, miként viszonyul a fölösen kapott kiadványok továbbajándékozásának feladatához. Közzé kell tenni egy útmutatót, arra vonatkozóan, miként fogadja intézményünk a szóban forgó, nagyobb volumenű nyugati magyar könyv-

gyűjteményt. Útmutatójában magyar nemzeti könyvtárunknak ki kell nyilvánítania legnyíltabb fogadókészségét a hazataláló dokumentumok, egész hagyatékok iránt, továbbá a mindenkori adományozók és hazajuttatók felé. A kiváló készség törvényi kötelezettségén alapul: az OSZK alapfeladata a könyvtári hungarikumok teljesség igényével való gyűjtése, feldolgozása, megőrzése, szolgáltatása. A gyűjteményébe kerülő kiadványok becses értékek, a nemzet szellemi kincsének részei. Szakmai feladatunknak tekintjük a nemzeti dokumentumgyűjtemény kiteljesítését.

Az ez alkalommal hazaszállításra kerülő könyvmennyiség, amelyikre számítanunk kell – több forrás egybehangzó állítása szerint – százezres nagyságrendű.

Mindenekelőtt a Torontóban található Dr. Halász János Könyvtár könyvgyűjteményét hozták szóba. A mintegy húszezer kötet a magyar emigráció egyik legnagyobb, tartalmi összetételében pedig egyik legértékesebb könyvtárát alkotja. Ez a könyvmennyiség a torontói Kanadai Magyar Kultúrközpont székházának alagsorában volt elhelyezve. Ugyanakkor nem nyilvánul egyértelmű ottani szándék hazahozatalára.¹⁸

Van, aki úgy vélekedik, hogy Kanadában összegyűlhet egyéb úton tíz-húszezer kötet. Az Egyesült Államok legtöbb nagyvárosában pedig legalább két-két helyre lehet számítani, ahol összegyűlnek a hazaszállítandó könyvek. Cserkészeken keresztül – akiknek legalább két-négy csoportja van minden nagyobb városban – lehet megszervezni a begyűjtést.

Csak Clevelandből (Ohio, Egyesült Államok) ötven doboz – mintegy kétezer kötet – várható, köztük sok az ott kiadott, leginkább magyar nyelvű könyv. Ugyanott a Magyar Múzeumnál van pár ezer olyan kötet is, „amitől meg akarnak szabadulni”. Fölmerülhet még könyvadomány a szintén ottani Magyar Társaság részéről is. Figyelni kell arra, hogy akár könyvkereskedés állománya is szóba kerülhet, benne egyes kiadványok több ezres példányával.

Sokrétűbb beszámolókat kint dolgozó hivatásos szakembereinktől várhatunk.

Mivel is indokolható a célszerűsége annak, hogy a gyűjtött magyar könyvanyag hazakerüljön Nyugatról? E helyeken a könyveket hazajuttatás céljából gyűjtötték össze és raktározzák. A magyar könyvek bezúratása semmiképp sem lehet alternatíva. Haza kell hozni, értékéhez mérten hasznosítani kell a könyveket, ott ahol kérik, vágyják e hazahozatalt – például kárpátaljai magyar közösségünk iskolai könyvtári céljaira.¹⁹

Ahol megnyilvánult a szándék és készség a nagyobb arányú gyűjtésre, ott e tetterő adott továbbra is, begyakorlottan megmarad. További hazahozni óhajtott könyvtári hungarika gyűjteményekre, kiadványtípusokra figyelmük ráirányítható. Legújabb, hazai kiadású, tartalmas magyar kiadványokra lesz Magyarország részéről szükség, viszonzásul.

Az OSZK szerepe, további teendője az átfogó feladatvállalás. Ez iránt országos, sőt, Kárpát-medencei elvárások mutatkoznak, a legjobb megoldásokat keresve.

A hazahozott könyvek mindenekelőtt a nemzeti könyvtárunk gyűjteményéből esetlegesen hiányzó címek, példányok pótlását szolgálják. E célból az OSZK-ban az átfogó feladatok végrehajtására létrehozandó új szervezeti egységnek (továbbiakban: Új Részleg) az ideszállított és raktározott könyvmennyiségben előválogatást kell elvégeznie Feldolgozás során az OSZK gyűjteményére vonatkozóan kell beha-

sonlítania szakembereinknek az érkezett könyvek adatait Tapasztalat szerint egy szakember napi átlagban háromszáz–ötszáz tétel behasonlítását tudja elvégezni. Ez a mennyiség napi kétszáz tételre csökken abban az esetben, ha Magyarországon 1952 előtt megjelent, vagy pedig 1945 előtt, külföldön kiadott könyvekről van szó. Utóbbi esetekben ugyanis – ha az OSZK gépi adatrendszerében, az Amicusban az adott kiadványra vonatkozó adat még nem szerepel – mind a szolgálati, mind a kétféle „Müncheni” és a VII. szinten található olvasói cédula-katalógusban –, el kell végezni az adatkeresést. Ugyanez a helyzet mutatkozhat majd egyes, „P” jelzeten rekedt kiadványok adatainak esetében.

A nemzeti könyvtárunk gyűjteményében esetlegesen mutatkozó hiányokat pótoljuk (a magyar nyelvű könyveket az OSZK gyűjteménye számára általában két-két példányban, az idegen nyelvű, magyar vonatkozásúakat egy-egy példányban gyűjtjük). Elsődlegesen megőrzésre kerülnek ezen Új Részlegen az OSZK-s hiánypótlások adatai.

Az állománygyarapítás céljából visszafogott kötetek száma azonban bizonyosan kevés lesz, azaz a „főlösnek” minősülő könyvek száma várhatóan magas lesz. Az OSZK ugyanis folyamatosan gyűjtötte a külhoni megjelenésű könyveket.

Országos szolgálatként és nemzeti könyvtár szintű feladatként fogható föl a további feladatvégzés. A fölösön kapott értékeket a mutatkozó igény szerint, méltányosan tovább kell osztani. Összehangolt gyűjteményfejlesztési lehetősége mutatkozik ebben hazai és Kárpát-medencei egyetemi, tudományos és önkormányzati intézmények könyvtárainak.

Könyvajánló jegyzékeket kell szerkeszteni, és azokat meghatározott könyvtári körben forgalmazni.

Már az eljárás kezdetétől, a kijánlásra nem kerülő könyvek egy része, további kezelésre – például alsó és középfokú oktatási intézmények könyvtárainak való kijánlásra s továbbajándékozásra – egyes szakosodott hazai alapítványoknak folyamatosan átadhatók. A szóban forgó észak-amerikai könyvszállítmányban kétszázezer kötet érkezett véve alapul, könyvajánló jegyzékeinken nem okvetlenül szerepeltetendő, hazakerülő Kárpát-medencei kiadású kötetek száma feltételezhetően mintegy negyvenezer lenne – s ez a mennyiség az ideiglenes nagy raktárból már az előválogatás során rendszeres elszállításra kerülhet.

További mintegy negyvenezer, Kárpát-medencei kiadású, többnyire magyarországi megjelenésű hazaküldött könyvpéldány lenne az, aminek adatai az OSZK könyvajánló jegyzékére kerülnének, szintén az előválogatást követően. Ezeknek a különböző tudományterületek eredményeit megőrkítő jelentősebb, időtálló tartalmú könyveknek az adatait is az új részlegen kellő számban alkalmazott szakemberek ajánlójegyzékbe szerkesztik, mintegy nyolc hónap alatt példányonként ezeket is szétosztják Magyarországon és a Kárpát-medencében mutatkozó igényléseknek megfelelően.

A hazaérkezett könyvszállítmány fogadásának céljára létrehozandó OSZK szervezeti egység – az Új Részleg – számára megfelelő munkaerő biztosítása mellett jó gépesítettség, raktározási lehetőség kívánatos.

Célszerűnek mutatkozik, hogy munkálatai során az Új Részleg ajánlójegyzék-készítés és kiadványforgalom-adatrögzítés érdekében az MTA SZTAKI (Budapest) és a Monguz Kft. (Szeged) által kifejlesztett, magyar programozású és fejlesztésű, „HunTéka” integrált könyvtári rendszert működtessen. Tapasztalat szerint – például

a Petőfi Irodalmi Múzeum használatában is – ez a legnagyobb mértékben bevált. Eddigi gyakorlatban az OSZK általában szétosztott egységes hagyatékot is különböző gyűjteményrészek között, dokumentumtípusonként. A fent javasolt elsődleges adatfeldolgozás összetartja a kapott anyagot kiadványadatok szintjén a gyűjtemény rendszerében; az adatok nem futnak végérvényesen szét a különböző gyűjteményekre vonatkozó adatbázisokba.

A munkatársakat hordozható laptopokkal is el kell látni a rendelkezésre álló kelő személyi számítógép-kapacitás mellett. Beszerzendő, 3,5 tonnás furgonnal kell megoldani a rendszeresített, raktárból való könyvelszállítást.

A nyugati kiadású – Kárpát-medencén kívül napvilágot látott és ezen akció során hazaérkező – könyvek számát nyolcvanezer kötetre becsüljük. A magyar nyelvű munkák összessége szerepel majd ezek külön könyvajánló jegyzékén. E kimutatáson a születési helyre vonatkozó helységnev adattal ki kell egészíteni a könyvek ismert szerzőinek életére vonatkozó évszám adatot. Ötszáz-ötszáz tételenként forgalmazza az Új Részleg ezen ajánlójegyzékeit az e célra kijelölt könyvtári intézményi körben.

Mind a Kárpát-medencében kiadott, mind a Kárpát-medencén kívül megjelent könyvek jegyzéktípusán az OSZK gyűjteménye szempontjából fölös példánynak minősült kötetek adatait címkés formátumban szerepeltetve, szerzői betűrend szerint készülő katalógusba szerkeszti az Új Részleg. A jegyzékeken a kezelt könyvcímekhez hozzárendelik a könyvek rendelkezésre álló példányszámára vonatkozó adatokat.

Az ajánló jegyzékek alapján történő igénylések Új Részleghez való visszaérkezésének határideje egy hónap. A könyvkéréseket az adott címekből rendelkezésre álló példányszám függvényében, az igénylések beérkezésének sorrendjében teljesítik. A jegyzéken bejegyzésre kerül, hogy a továbbajándékozott tételeket mely igénylő könyvtárak kapták a gyűjtőkör vagy területi illetékesség szerinti prioritási sorrendben.

Tíz százaléknaira tehető az érkezett idegen nyelvű – többnyire szintén magyar vonatkozású, tartalmi vagy szerzői hungarika jellegű – könyvek mennyisége. Lehetnek köztük kitűnőbb nyugati kiadványok más-más tudományterületekről, szakmai könyvhagyatékok hazakerülő tartozékai... A főbb munkákból, főként a gyűjtőkörébe tartozó társadalomtudományi szakterületeket tekintve az OSZK esetlegesen válogat majd saját gyűjteménye számára. A fölösnek minősült könyveket a nem Kárpát-medencében napvilágot látott könyvek szétosztásánál szabott rendben, ötszáz-ötszáz tételenként majd az Új Részleg ajánlja fel a megfelelő egyetemek és a tudományos és szakkönyvtárak körének.

Tételezhetően – amint az bármikor előfordulhat – elhasznált, netán sérült, kötet is lesz a meghozott nagy könyvszállítmányban. Ilyen kötetek nem kerülhetnek könyvtári gyűjteményekbe.

A trianoni Magyarország területén kívül működő egyes magyar érdekeltségű intézmények könyvtárai egyenjogú válogatási lehetőséget kapnak. Az adományozói kedv Nyugatról az elszakított, kulturálisan is nehezebb helyzetbe került magyar nemzeti közösségeink iránt mindenkor fokozottan jutott érvényre. A kapott könyvadományok java része mindenekelőtt az Egyesült Államokból érkezik majd, közösségektől és magánszemélyektől. Ezért is, a kedvezményezett körébe tartoznak a magyar nyelven oktató egyházi egyetemek könyvtárai.²⁰

A Kárpát-medencén kívül megjelent magyar könyvek ajánlójegyzékeit a legnagyobb hallgatói és egyetemi előadó-tanári számmal bíró, magyar nyelven oktató egyetemek könyvtárai kapják. Ezek: a Budapesti Corvinus Egyetem Könyvtára; a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Könyvtára; a Debreceni Egyetem Könyvtára; az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára, a gyulafehérvári Római Katolikus Hittudományi Főiskola Könyvtára; a Kaposvári Egyetem Könyvtára; a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Könyvtára; az Evangélikus Hittudományi Egyetem Könyvtára; a Károli Gáspár Református Egyetem Könyvtára; a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Könyvtára; a Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtára; a Miskolci Egyetem Könyvtára, a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Könyvtára; a Nyugat-Magyarországi Egyetem Könyvtára (Sopron); a Partiumi Keresztény Tudományegyetem Könyvtára (Nagyvárad); a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Könyvtára; a Pécsi Tudományegyetem Könyvtára; a Protestáns Teológiai Intézet Könyvtára (Kolozsvár); a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Könyvtárai (Kolozsvár, Marosvásárhely, Csíkszereda); a Sellye János Egyetem Könyvtára (Komárom); a Semmelweis Egyetem Könyvtára; a Szegedi Tudományegyetem Könyvtára; a Szent István Egyetem Könyvtára (Gödöllő); a Széchenyi István Egyetem Könyvtára (Győr); a Színház- és Filmművészeti Egyetem Könyvtára; a Veszprémi Egyetem Könyvtára és a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Könyvtára. Közöttük „első az egyenlők között” a Debreceni Egyetem Könyvtára, Magyarország második nemzeti gyűjtőkörű könyvtári intézménye.

Ugyanebbe a körbe tartoznak tudományos, szak- és intézeti könyvtárak: az Erdélyi Múzeum-Egyesület Könyvtára (Kolozsvár); a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára; a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára; a Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum Könyvtára (Esztergom); a Magyar Intézet Könyvtára (Pozsony); a Magyar Intézet Könyvtára (Sepsiszentgyörgy); a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ; az Országgyűlési Könyvtár; az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ; az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. (Remélhetőleg a kedvezményezett intézmények sora belátható időn belül bővül egy kolozsvári Magyar Intézettel.)

A Kárpát-medencén belül megjelent könyvekről szóló ajánlójegyzékeket a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és a hazai megyei könyvtárak kapják. Ezek: Balassi Bálint Megyei Könyvtár (Salgótarján); Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár (Szombathely); Békés Megyei Tudásház és Könyvtár (Békéscsaba); Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár (Eger); Csorba Győző Megyei Könyvtár (Pécs); Deák Ferenc Megyei Könyvtár (Zalaegerszeg); Eötvös Károly Megyei Könyvtár (Veszprém); Illyés Gyula Megyei Könyvtár (Szekszárd); József Attila Megyei Könyvtár (Tatabánya); Katona József Megyei Könyvtár (Kecskemét); Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér (Győr); Takáts Gyula Megyei és Városi Könyvtár (Kaposvár); Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár (Debrecen); Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár (Nyíregyháza); Pest Megyei Könyvtár (Szentendre); II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár (Miskolc); Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár (Szeged); Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár (Szolnok); Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár (Székesfehérvár).

A hazai megjelenésű kiadványok jegyzékeit az új OSZK-részleg erdélyi kiadványcsere-partneri körben maga forgalmazza.

A Kárpát-medencén kívül megjelent kiadványok ajánló jegyzékeit második körben a magyarországi megyei könyvtárak kapják, továbbá a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, ez esetben is a saját könyvgyűjtemény gyarapítása, valamint határon túlra irányuló támogatás céljával. Közülük az érintetteket felkérjük, hogy az igényelhető könyvek közül egyesek továbbajándékozásával járuljanak hozzá térségükben a határon túli, magyar érdekeltségű könyvtárral rendelkező oktatási vagy egyéb intézmények könyvellátásához is. A határ menti megyék megyei könyvtárai felhatalmazást nyernek tehát határon átnyúló kapcsolataikra, tekintettel arra, hogy elsőbbséggel válogathassanak támogatás céljából, mindenekelőtt a helytörténeti szempontból érdekes munkákból. Szeged a temesi, szörényi, délvidéki Bánság, továbbá Bácska; Kecskemét Bácska és Szlavónia; Pécs, esetlegesen Kaposvár a Dráva-vidék határon túli magyar könyvtári céljaira is válogathat. Zalaegerszeg Muravidék; Szombathely, Győr Órvidék felé terjeszthet. Győr részt vesz Felvidék ellátásában; Komárommal, Szentendrével, Salgótarjással, Miskolccal együtt. Ugyanakkor Kárpátaljának könyvekkel való megsegítésében Nyíregyházával együtt Miskolc is részt vesz. Nyíregyháza a határon túlra esett Szatmár és Máramaros ellátását is végzi, Debrecennel megosztva. Utóbbira Partium északi felének ellátása is hárul, Nagyváradal bezárólag. Békéscsabára a Partium déli részének és a bánsági Arad, illetve Hunyad megyéknek az ellátása vár. Megemlítendő, hogy Délvidéken, Zentán a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Kárpátalján, Beregszászon a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Könyvtára hivatott, illetve alkalmas a könyveknek térségbeli más könyvtárakhoz képest nagyobb mérvű igénylésére, fogadására.

Harmadik körben az Új Részleg a Kárpát-medencén kívül megjelent maradék könyvek jegyzékét országosan közzéteszi. Egy hónapon belül – könyvtári intézményektől beérkezett igénylések sorrendjében – a kéréseket teljesíti. Ez esetben utánvéttel lehet postai könyvcsomagokat küldeni.

Végezetül az Új Részleg a kétféle könyvajánló jegyzéket – a Kárpát-medencén kívül, illetve a Kárpát-medencében megjelent könyvek forgalmazásáról szóló, igénylések teljesültét rögzítő dokumentumot – összegzi, véglegesen lezárja, azt megőrzésre az OSZK-nak átadja. Csatolja a megyei könyvtáraktól kapott azon jegyzékeket, amelyek az általuk támogatott határon túli, magyar érdekeltségű könyvtári intézmények könyvtárvételeit igazolják. Elvégzi az értékforgalomnak a kedvezményezett könyvtári körök szerinti összegzéseit.

Az OSZK Új Részlegének szándéka az, hogy a megajándékozott határon túli intézmények a hatáskörükben elérhető, helyi kibocsátású, friss megjelenésű könyvtári hungarikumokat – monográfiákat, újságokat, zenei CD-ket, plakátokat, kinyomtatványokat – gyűjtsék, és ezeknek az Új Részleghez való eljuttatásával segítsék nemzeti könyvtárunk, az OSZK gyűjteményének teljesebbé tételét. Ezekből az érdeemben válaszoló, élő kapcsolatokból is alakul, bővül az OSZK ténylegesen működő Kárpát-medencei kiadványcsere kapcsolatrendszere. A cserében kapott monográfiák, CD-k és DVD-k, valamint periodikák címeinek felsorolásával, egyéb kiadványok miféleség szerinti, számszerű összegzésével szerepelteti az Új Részleg az akció során a Kárpát-medencéből, határon túlról az OSZK gyűjteményi céljaira kapott könyvtári hungarikumokat, szintén tételezett érték szerinti kimutatásban. A küldő határon túli partnerkönyvtárak együttműködésének tényét ezek névjegyzékében szintén megőrökíti.

A határon túli, Kárpát-medencei kedvezményezett könyvtárak mindegyikének – a magyar intézetek könyvtárai kivételével – törekednie kell egy olyan feltétel teljesültére, hogy a kapott nyugati magyar könyveket az adott utódállam területén működő magyar történelmi egyházak tulajdonaként vehessék igénybe. Azaz a könyveknek lehetőleg az ottani magyar evangélikus, magyar görög katolikus, református, római katolikus, unitárius, illetőleg a magyar baptista egyház legyen a tulajdonosa. Csakis az egyházak továbbajándékozásba bevonása szolgálhat távlatos biztosítékul arra nézve, hogy a hálát érdemlő adományok – könyvek, e megbecsült értékeink – nem kerülnek utódállami kézen forgalomból való kivonásra, elhevertetésre, netán megsemmisítésre. A meglévő, működő intézmények közül Kárpát-medence szerte magyar egyházaink azok, amelyek legjobb reményeink szerint adott területeken a magyar anyanyelv és identitás ápolását közösségeinkben legalapvetőbben végzik, ilyen teendőinknek is legtávlatosabb letéteményesei. A könyvek igénylői tehát közvetlenül adott könyvtárak, a kapott könyveknek viszont csakis használatói lennének. A közvetlen tulajdonos lehetőleg az adott egyház legyen, ennek birtokából s ennek révén kerül rendeltetésszerűen könyv az igénylő könyvtárakba.

Az ellátásban részesült hazai könyvtárak kötelezettséget vállalhatnak arra, hogy a külhonból hazakerülő és adott megyében állami vagy önkormányzati fenntartású intézmény által átvett könyvtári hungarika-hagyatékok, értékesebb egyéb ajándék könyvgyűjtemények érkezének tényét az OSZK szóban forgó részlegének bejelentik, országos összesítő nyilvántartás vezetése céljából. Ezáltal támogathatják az OSZK mint magyar nemzeti könyvtár elő-jogosultságát arra nézve, hogy mindekelőtt pótol gyűjteményében mutatkozó esetleges külhoni megjelenésű könyvtári hungarikum hiányokat. Ennek megfelelően az említett kiadvány átvételek könyv tartalma fölött az OSZK elsőbbséges, országos áttekintési és átnézeti jogot gyakorolhat, és azokból gyűjteményében még nem szereplő köteteket és periodikát – örjegy meghagyásával – állományába kiemelhet. Ezt a jogot ki kell terjeszteni a hazai területen ideiglenes tárolásra kerülő, határainkon túli magyar érdekeltségű intézményeknek szánt, utóbb kiszállításra jutó nyugati magyar könyvadományokra is.

A hazaérkezett adományokhoz fűződő, írásban kifejezésre jutott ajándékozási akaratot pedig – amennyiben később létezik ilyen – mindig tiszteletben kell tartanunk, annak megfelelően járunk el. Kiemelkedő jelentőségűnek minősülő könyvgyűjtemény – például jeles alkotó magánkönyvtára – átvételekor az átvevő hazai könyvtári intézmény vállalja, hogy a kapott teljes könyvanyag címjegyzékét összeállítja, annak katalógusa gyanánt. E könyvjegyzékeket az OSZK mind elektronikus adathordozón, mind nyomtatott formában, kutathatóan feltárva megőrzi.

Jelképes és valóságos ünnepi kapcsolattartás élénk, tág világ-terei jöhetnek létre így Magyarország és azon országok vagy helységek közötti kapcsolattartásban, ahonnan gyűjtjük, adományozzuk jóvoltából a kiadványok hazakerültek nemzetünk számára. E „könyvtár-lenyomat” jegyzékeink révén hozzájárulhatunk jeles külhoni magyar személyiségek élete, alkotásai jobb ottani megismertetéséhez is.

A továbbiakban egy példányt a készülő jegyzékekből az új OSZK-részleg a dokumentumgyűjteményt adományozóknak visszajuttat, azok esetleges kérésére. E jegyzékek kultúrtörténettel foglalkozó utókor különös érdeklődésére tarthatnak számot, adott kulturális értékeknek a magyar kultúra könyvtári rendszerében való

szétáramlása, az értékmegbecsülés, a tudományos paradigmák változása, az önismeret, kordivat és sok más vonatkozásban.

Különös jelentőséggel bírnak majd e dokumentumok – az ajándék hagyatékok átvételének visszaigazolásra szánt jegyzékek – abban a történetben, amelyik összegző munkaként megírandó a mindenkori nyugati, Magyarországról származó diaszpóra és az újabb-kori magyar emigrációk történetéről. Az élettörténetüket is megörökítő magyar emberek – munkások, tudósok, alkotók, kiadók, gyűjtők – szakmai fejlődését és nemzeti identitásuk őrzését egyaránt dokumentálják az adományjegyzékek. Ezeknek fontossága mindenekelőtt helytörténet-írók számára lesz nyilvánvaló.

A jövő így jelképes kapcsolatrendszerek bonyolult viszonylatú helyévé válik. A jegyzékek maguk, mint adatgyűjtemények akkorra az egyén életének beszédes tanúi lesznek, ugyanakkor a származási, illetve a munkáltatva befogadó közösségek hatásainak is korhű lenyomatai. S azok az adatok összeköthetnek majd embereket, helységeket, népeket és országokat. Nagyon sok esetben közös büszkeségre, megemlékezésekre, ünnepekre fognak okot adni e hazai, dokumentumgyűjteményeket megörökítő jegyzékeink.

A vázolt munkálattal – főképp bevont Kárpát-medencei könyvtári partnereink igénylései nyomán – tovább gazdagodhat a magyar könyvtárak állománya. A Kárpát-medencei könyvtári gyűjteményei feltöltődnek a kellő számú, hazaérkezett, főképp észak-amerikai kiadású magyar könyvvel is. Ily kiadványoknak továbbra is esedékes marad a hazahozatala, azonban inkább az értékesebb egyéni, könyv- vagy dokumentumhagyatékok könyvtári részeként.

Távlatos céljaink egyike lehet e nagy munkával begyakorolni, hogy hazahozunk mindent, ami összegyűjtött könyvtári hungarikum-érték: könyveket, kézirati hagyatékokat, periodikát... Állományba venni, hiányokat pótolva teljessé tenni a magyar nemzeti könyvtár gyűjteményét. És amikor már helytörténeti kutatások számára is telítettek lettek nyugati magyar könyvvel az egyes könyvtáraink, álljon össze a sok születő tanulmány alapján eggyé a kép erről az „elcsángott” nemzet-részről, a diaszpóráról, s magáról, a magyar emigrációról. Ennek alapján az összességében még megíratlan történetük is megírhatóvá válik. De mint megfigyelhető, kevésbé a múlttól, inkább a folyamatos jövőről írtam.

Hiszen ilyen – távlatos – e dolog természeté.

JEGYZETEK

- 1 Forrás: Nemzetismeret
<http://tinyurl.com/osfr3cn>
- 2 Deák Ernő: Szövetségünk
Forrás: NYEOMSZSZ: <http://tinyurl.com/puqyago>
- 3 Idézi: Nemzeti Regiszter
<http://tinyurl.com/qjx6hyf>
- 4 Magyar Diaszpóra Tanács. III. ülés. Zárónyilatkozat
Forrás: <http://tinyurl.com/o2sxcq8>

- 5 Julianus-program a diaszpóra magyar emlékeinek összegyűjtéséért
Forrás: <http://tinyurl.com/nplxrz2>
- 6 Hungarian American Leaders Attend Third Diaspora Council Meeting In Budapest
Forrás: Hungarian American Coalition: <http://tinyurl.com/oettwwk>
- 7 Pályázati felhívás Kőrösi Csoma Sándor Program ösztöndíjra, 2013. január 3.
Forrás: Nemzeti Regiszter – i. m.
- 8 A Kőrösi Csoma Sándor Program európai ösztöndíjasai
Forrás: NYEOMSZSZ: <http://tinyurl.com/ohjp9ly>
- 9 Mi folyt féléven át a Hungária kölcsönkönyv- és levéltárban? – beszámol a magyarországi ösztöndíjas, első személyben.
Forrás: Argentínai Magyar Hírlap – 2013. októberi szám, 3. p.
<http://tinyurl.com/o6o65pq>
- 10 Lásd: 3505. altéma kódszám alatt:
<http://tinyurl.com/ow5grzq>
- 11 Kenyeres István: Közgyűjtemények Kollégiuma. In: A Nemzeti Kulturális Alap 2012. évi beszámolója. – a 100–108. oldalon.
Forrás: NKA: <http://tinyurl.com/paa6s4y>
- 12 NKA – lásd: <http://tinyurl.com/ofqm32o>
- 13 A Nemzeti Kulturális Alap középtávú stratégiája (2012–2015) – a 13. oldalon.
Forrás: NKA: <http://tinyurl.com/owu9984>
- 14 Az Ithaka Program Ideiglenes Kollégium meghívásos pályázati felhívása (Pályázni 2012. szeptember 30-áig megvalósuló programokra lehetett)
Forrás: NKA: <http://tinyurl.com/opqbgzx>
- 15 Tájékoztató a Közgyűjtemények Kollégiuma meghívásos pályázatáról (Döntés dátuma: 2013. október 24.)
Forrás: NKA: <http://tinyurl.com/nrdkvt5>
- 16 Magyar Diaszpóra Tanács. III. ülés. Zárónyilatkozat. Ld. 4. sz. jegyzet.
- 17 A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete (MKKE) által 1993-ban alapított „Pro Hungaris” Alapítvány (Budapest); Kárpátaljai Magyar Iskolai Könyvtárakért Alapítvány (Nyíregyháza).
- 18 Szöcs Klára, elnök 2013 április 30-án a Magyar Ház Igazgatósága nevében azt közli, hogy „a Kultúrközpont szándéka az ottani szakszerű rendezés és könyvtár felállítás, amikor beköltözhető lesz az új Magyar Ház.”
Forrás: Kanadai Magyar Kultúrközpont: <http://tinyurl.com/q2wlfz8>
- 19 Vraukóné Lukács Ilona: Veszélyeztetett magyar könyvek, avagy a nyugati magyar diaszpórában élők hagyatékainak (lehetséges) sorsáról. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2013. 10. sz. 15–30. p.
- 20 2014 januárjától várható törvényi rendelkezés-változás nyomán a Magyarországról határon túli könyvtári partner-intézménynek küldhető könyveknek száz éven belül megjelenteknek kell lenniük, értékük pedig egységes könyvsorozat esetén nem haladhatja meg az egyszáz ezer forintot. (Eddig az időhatár a megjelenés szerinti időhatár ötven év volt.)

Az e-dokumentumok kölcsönzésére vonatkozó piackutatás eredményei

Az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) irányításával – az Új Széchényi Terv keretében – elindult az **ELektronikus Dokumentumküldés Országos Rendszer, Adatbázisa és DOkumentumtára (ELDORADO) komplex szolgáltatási rendszer megvalósítására irányuló projekt**, amely 2014. október 31-ei határidővel zárul. A magyar könyvtári információ és dokumentumszolgáltató rendszer részeként működő szolgáltatás kiemelt célja, hogy a felhasználók digitális formában, jogszerűen hozzájuthassanak a szerzői jogi védelem alatt álló, illetve e védelem hatálya alól kikerülő dokumentumokhoz. Ennek keretében az OSZK Projektiroda célul tűzte ki az e-dokumentumok kölcsönzésére vonatkozó díjfizetési hajlandóság feltérképezését.

Online kérdőívünket *közösségi oldalakon* tettük közzé, valamint eljuttattuk az *ODR-tagkönyvtáraknak* és az *informatikus könyvtáros képzőhelyeknek* egyaránt. A kollégákat arra kértük, hogy tegyék elérhetővé 2014. február 10. és március 9. között honlapjukon kérdőívünket, hogy kellően árnyalt képet kaphassunk az olvasók, illetve a felhasználók elektronikus kiadványok kölcsönzésével kapcsolatos szokásairól és igényeiről.

Jelen felmérés adatait, amennyiben lehetséges volt, összevettem egyrészt a FSZEK Király utcai fiókkönyvtára által*, másrészt a Könyvtári Intézet által** 2012-ben végzett, szintén nem reprezentatív vizsgálatok eredményeivel is.

**A minta
nemek szerinti megoszlása**

	Fő (n)	%
Férfi	197	30,1
Nő	454	69,4
Nem válaszolt	3	0,5
Összesen	654	100

**A minta
életkor szerinti megoszlása**

	Fő (n)	%
13–18	31	4,7
19–25	122	18,7
26–35	148	22,6
36–45	164	25,1
46–55	100	15,3
56–65	71	10,9
66–76	16	2,4
Nem válaszolt	2	0,3
Összesen	654	100

* Kis Mariann: E-könyv és a közkönyvtárak. Egy kérdőív válaszai. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 2012. 10. sz. 30–31. p.

** Tóth Máté: Mobilizált könyvtári szolgáltatások. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 2013. 5. sz. 3–21. p.

**A minta
legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlása**

	Fő (n)	%
8 osztály vagy annál kevesebb	29	4,4
szakmunkásképző, szakiskola	3	0,5
érettségi	133	20,3
főiskola, BA, BSc	187	28,6
egyetem, MA, MSc	249	38,1
tudományos fokozat (PhD, doktori cím stb.)	53	8,1
Összesen	654	100

Összesen 654-en töltötték ki kérdőívünket. A fentiekből is látható a minta nem reprezentatív volta, hisz' a mintasokaság legfontosabb rétegződési adatai minden bizonnyal eltérnek az alapsokaság vagy populáció (a felmérés időpontjában Magyarország lakosságának) rétegződési arányaitól.

A mintába kerültek túlnyomó többsége 36–45 év közötti nő, az átlagéletkor 38 év. Két válaszadó nem árulta el életkorát.

A válaszadók háromnegyede felsőfokú végzettséggel, ötöde érettséggel, eleynésző számuk pedig szakmunkás vagy szakiskolai bizonyítvánnyal rendelkezik. Láthatjuk, hogy a nyolc vagy annál kevesebb osztályt végzettek meglehetősen alulreprezentáltak a mintánkban, míg az érettséggel, főiskolai vagy egyetemi diplomával, tudományos fokozattal rendelkezők aránya kiugróan magas (95%). Tehát joggal állapíthatjuk meg, hogy mintasokaságunk az alapsokasághoz képest képzetesebb, ezért vizsgálatunk eredménye vélhetően nem reprezentálja hűen a magyarországi lakosság elektronikus dokumentum-kölcsönzési szokásait és igényeit.

**A könyvtári tagok
aránya**

	%
soha nem volt könyvtári tag	1,8
most nem, de régebben az volt	13,3
jelenleg könyvtári tag	84,9

Megállapíthatjuk, hogy a válaszadóink több mint kétharmada (85%-a) jelenleg is beiratkozott tagja (legalább) egy könyvtárnak. Ez minden bizonnyal abból fakad, hogy online kérdőívünket nagyrészt könyvtárak honlapjáról tettük elérhetővé.

A könyvtári tagok kb. kétharmada (69%) főiskolai vagy egyetemi diplomával, ötöde (19%) érettséggel, tizedük (9%) tudományos fokozattal rendelkezik, míg 3 százalékuk nyolc osztályt vagy annál kevesebbet végzett, szakmunkás vagy szakiskolai bizonyítvánnyal rendelkezik.

**Milyen típusú e-dokumentumokat kölcsönözne
a könyvtárból?**

Dokumentumtípus	Előfordulás gyakorisága	
	alkalom	%
e-könyv	445	43,5
e-folyóirat	290	28,4
e-hangzó dokumentumok	167	16,4
e-napló	105	10,3
film, kézirat, kotta	6	0,6
egyéb	8	0,8
Összesen	1021	100

**Milyen jellegű
e-dokumentumot kölcsönözne?**

Dokumentum jellege	Előfordulás gyakorisága	
	alkalom	%
szakirodalom	392	54,5
szépirodalom	327	45,5
Összesen	719	100

470 válaszadó, a mintasokaság csaknem kétharmada (72%) nyilatkozott úgy, hogy kölcsönözne térítés ellenében a könyvtárból e-dokumentumokat. Mint a fenti táblázatokból kiolvasható, e 470 válaszadó közül a legtöbben e-könyveket, e-folyóiratokat és hangzó anyagokat, jellegét tekintve pedig szak- és szépirodalmat tulajdonképpen egyaránt szívesen kölcsönöznének. A FSZEK Király utcai fiókkönyvtára által megkérdezettek többsége (61%-a) inkább szépirodalmat kölcsönözne. Részdokumentumokat (e-cikkeket, e-könyvfejezeteket) e válaszadói kör több mint kétharmada (78%) kölcsönözne.

Mivel a fenti válaszadók nemcsak egy dokumentumtípust jelöltek meg, hanem többet is, ezért az egyes dokumentumtípusok előfordulásának összesített darabszáma természetesen több, mint azoknak a száma, akik úgy nyilatkoztak, hogy kölcsönöznének térítés ellenében a könyvtárból elektronikus dokumentumokat.

**Milyen formában fizetné meg az e-dokumentumok
kölcsönzését?**

	Fő (n)	%
alkalmankénti kezelési díjat fizetnék	202	43,0
évente magasabb beiratkozási díjat fizetnék korlátlan számú e-dokumentum kölcsönzéséért	266	56,6
nem válaszolt	2	0,4
Összesen	470	100

Mint láthatjuk, azoknak a válaszadóknak, akik kölcsönöznének térítés ellenében a könyvtárból dokumentumokat, valamivel több mint a fele (57%-a) évente magasabb beiratkozási díjat fizetne korlátlan számú e-dokumentum kölcsönzéséért. A legtöbben az éves 6000 Ft-os beiratkozási díjhoz képest 50 százalékkal fizetnének többet, azaz évi 9000 Ft-ot korlátlan számú e-dokumentum kölcsönzéséért. A vá-

laszadók kisebbik része (43%) zömmel alkalmanként 500 Ft-ot fizetne egy e-dokumentum kölcsönzéséért.

A FSZEK 2012-es felmérése ezt nem támasztja alá, mivel abból egyértelműen az derült ki, hogy a résztvevők több mint kétharmada (77%-uk) alkalmankénti kezelési díj fizetését választaná a megemelt éves beiratkozási díjjal szemben. Ennek mértékét tekintve azonban igen nagy volt a szórás (200 Ft-tól egészen 1000 Ft/4 hétig terjedően). Tehát ez megerősíti, hogy ennél a kölcsönzési konstrukciónál átlagosan 500–600 Ft az a lélektani határ, amennyit a felhasználók hajlandóak lennének fizetni alkalmanként egy e-dokumentum kölcsönzéséért.

**Az éves 6000 Ft-os beiratkozási díjhoz képest
hány százalékkal fizetne többet korlátlan számú e-dokumentum
kölcsönzéséért?**

	Fő (n)	%
10%-kal	6	2,2
20%-kal	12	4,5
25%-kal	14	5,3
30%-kal	9	3,4
50%-kal	193	72,5
100%-kal	25	9,4
150%-kal	6	2,2
nem választott	1	0,4
Összesen	266	100

**Mennyit lenne hajlandó fizetni alkalmanként
egy e-dokumentum kölcsönzéséért?**

	Fő (n)	%
0– 500 Ft	149	73,8
501–1000 Ft	40	19,8
1001–1500 Ft	8	4,0
nem választott	5	2,4
Összesen	202	100

**Milyen típusú e-dokumentumok megjelenítésére szolgáló
eszközzel rendelkezik?**

Eszköztípus	Előfordulás gyakorisága	
	alkalom	%
e-könyv olvasó	190	13,4
laptop	404	28,4
okos telefon	316	22,2
PC (személyi számítógép)	343	24,1
tablet (táblagép)	167	11,7
PDA/palmtop (zsebszámítógép)	1	0,1
Összesen	1421	100

Az összes válaszadók 84 százaléka nyilatkozott úgy, hogy rendelkezik e-dokumentumok megjelenítésére szolgáló eszközökkel. A legtöbben lappal, személyi számítógéppel és okos telefontal rendelkeznek, mint ahogy ez a 2012-es felmérésekből is már kiderült.

Milyen típusú e-dokumentum megjelenítésére alkalmas eszközt kölcsönözne szívesen?

Eszköztípus	Előfordulás gyakorisága	
	alkalom	%
e-könyv olvasó	53	58,9
laptop	26	28,9
tablet (táblagép)	10	11,1
nyomtató	1	0,1
Összesen	90	100

Azoknak a kétharmada (66%), akik nem rendelkeznek ilyen eszközökkel, amennyiben lenne rá lehetőség, szívesen kölcsönözne a könyvtárból e-dokumentumok megjelenítésére szolgáló eszközöket is. Legfőképpen e-könyv olvasóra, lappalra és táblagépre lenne szükségük, ahogy ez a Könyvtári Intézet felméréséből is kiderült.

* * *

Az ELDORADO szolgáltatási portfóliójában megtalálható az elektronikus kölcsönzés is, ezért e piacutatás eredménye orientáló jellegű számunkra. Az elektronikus kölcsönzés nem más, mint az elektronikus kiadványok korlátozott időtartamra történő nyilvánosságához való közvetítése, amely a könyvtárak zárt helyiségein kívül történik. Ez az eset dokumentumok elektronikus úton, távol levő felhasználókhöz való ideiglenes eljuttatására vonatkozik.

Üzleti modellünk szerint mind a közkincseket, mind pedig az in- és out of commerce műveket is szeretnénk elektronikusan kölcsönözni. A kialakítandó licenccsökkentés területén – terveink szerint – minden jogtulajdonos beállíthatná a különböző dokumentumszolgáltatások, így az elektronikus kölcsönzés esetében is a különböző paramétereket (pl. az engedélyezett egyidejűleg kölcsönözhető példányok számát, a példánykölcsönzés maximális számát, a kölcsönözhető példányok formátumát és árát).

Az elektronikus dokumentumok kölcsönzése esetében a dokumentum letöltődik a felhasználó számítógépre, azonban a kölcsönzési idő lejártá után az adott fájl már nem lehet megnyitni. A jogosulatlan hozzáféréseket kemény DRM-rendszer fogja megakadályozni, a kölcsönözhető példány DRM-védelemmel, egyedi (a megrendelés későbbi azonosítására alkalmas) előlappal és vízjellel lesz ellátva.

Amberg Eszter

A könyvtár, amely nem keresi, hanem látja és felvállalja szerepeit

Hozzászólás egy kicsiny könyvtár nagyszerű életét is bemutató konferencián*

A székesfehérvári Gárdonyi Géza Művelődési Ház könyvtára (engedjék meg, hogy a továbbiakban néhol „Gárdonyi”-ként említsem) konferenciáján elhangzottak, és az ott látottak, halottak meggyőztek arról, hogy érdemes volna a szociális funkciók terén is összegyűjteni és közzétenni, majd pedig sok-sok szakmai vitával, szelíd, de határozott beszélgetéssel továbbgondolni a jó gyakorlatokat.

A Gárdonyi meghívása nem volt előzmény nélküli. Az MKE *A könyvtár szociokulturális funkciói – életmód, életminőség. Országos Könyvtári Stratégiai műhelynap* 2014. január 28-i műhelybeszélgetésnek, majd az ezt követő, február 18-i összegző műhelybeszélgetésnek a gondolatai, vitái, hozzászólásai, stratégiai-fogalmazási kísérletei kavartak még fejemben, amikor készültem a székesfehérvári találkozóra.

Sok fontos dologról esett szó ott, a március 3-i konferencián, így könnyű volt reagálni. Bár itt olvasható írásomnak ottani hozzászólásom az alapja, de nem csupán reakció, összegzés, hanem gondolat-kísérlet, melyben a Gárdonyi jó gyakorlatai és más pozitív példák alapján a könyvtár és szociális funkcióinak viszonyát a problémamegoldó gondolkodás felől próbálom megragadni. Céлом az is, hogy erősítsem a könyvtárosokban, intézményvezetőkben azt a szakmai önbizalmat, amely új gyakorlatok kikísérletezésére, meghonosítására, folytatására bírja őket minden anyagi nehézség, szakmainak tűnő ellenérv dacára, valódi szakmai vitákat vállalva.

A téma aktualitásáról

A könyvtár szociális funkcióiról való gondolkodásunk nem véletlenül vált éppen most fontossá. Láthatóak már azok a trendek, akár az olvasásvizsgálatokból, akár a szociálisan hátrányos helyzetű társadalmi csoportokról szóló kutatási eredményekből, amelyekben a könyvtár egyfajta szociális menedékhelyként vagy esélykiegyenlítő „keszonként” jelenik meg.

* * 2014. március 3-án, Székesfehérvárott a Gárdonyi Géza Művelődési Ház és Könyvtár rendezésében konferenciát rendeztek *Az igénytől a megvalósításig* címmel. A könyvtár szociális funkcióiról tartott előadások szövege megjelent nyomtatásban is, de elérhető a www.ggmuvhaz.hu címen is. Itt hangzott el Kardos Ferenc hozzászólása, amelyet most kibővítve, megszerkesztve adunk közre. (A szerk.)

A könyvtár szociális intézmény

Könyvtárakat csak ember hoz létre másik emberek és saját maga számára, azaz maga és közössége (népe, faluja, nemesi rendje, polgártársai stb.) számára. A könyvtár tehát eredendően társadalmi, vagyis a legtágabb értelemben vett szociális intézmény.

A könyvtár szociális funkcióit a vele szemben támasztott szociális igényekkel lehet leginkább meghatározni. Ezek az igények pedig a könyvtárat körülvevő társadalomból érkeznek. Az igényeket, bár mindig is jelen voltak, sokáig nem kezelte szolgáltatást kívánó igényekként a könyvtár; nem tudatosította eléggé az őt körülvevő helyi társadalommal, a fenntartóval, a támogatókkal, hogy ezeknek az igényeknek a kiszolgálása is a könyvtár feladata, és ez költségekkel jár.

De mik is ezek az igények? Az első, legközvetlenebb igény a menedékhely. Ez az igény összekapcsolódhat a könyvtárhasználat céljával, de megjelenhet a könyvtár falain belül mindennemű könyvtári igény nélkül is. Az ülőhely, fűtés, világítás, szociális helyiségek használatáért csak csendben kell lenni egy könyvtárban és betartani a minimális könyvtári szabályokat.

Ezek korábban is megjelentek ugyan, de a szociálisan ellehetetlenedett térségekben fokozottabban keresik mélyszegények, hajléktalanok a könyvtári menedékhelyet, sok esetben könyvtárhasználatot mímelve. A könyvtárnak ilyen esetekben fel kell tennie a kérdést önmagának és könyvtárhasználó közönségének, mihez is kezdjen ezzel a jelenséggel. A válasz sok mindentől függ. Függ a menedékkeresők állapotától: alkalmasak-e másokat nem zavaró könyvtári tartózkodására vagy nem. Függ a könyvtári tér kapacitásától, hiszen ha kevés az ülőhely, vagy a polcok közt szűk a hely, akkor gondot jelenthet egy egész nap ott tartózkodó nem könyvtárhasználó. Függ a könyvtárhasználó közönség összetételétől, jellegétől, toleranciaszintjétől. Függ a fenntartó szándékaitól, rendelkezéseitől. És nem utolsósorban függ a könyvtárosok személyiségétől is: befogadó vagy elutasító, vannak-e szociális helyzetek kezelésére alkalmas ismeretei, eljárásai.

A könyvtár és az őt körülvevő társadalom

A könyvtár és társadalma egymásra találása elsősorban az intézmény és az azt körülvevő közösség viszonyán, nyitottságán és egymás iránt érzett bizalmán múlik. Bármilyen szolgáltatást kitalálhat, kitervelhet egy könyvtár, ha nincs kapcsolata az őt körülvevő közösséggel, a Gárdonyi esetében egy elszegényedő, öregedő, ipari munkahelyeit veszített lakótelep mikrotársadalmával.

S fordítva: bármit is szerethetnének kérni az ott élő emberek, ha a könyvtár elzárkózó, nem kommunikáló, arisztokratikus, nem a közösségnek akar szolgáltatni, hanem egy vélt könyvtárképnek akar megfelelni. A közkönyvtár a könyvtárlátogatók (mindenféléképp olvasók), a gyűjtemény (mindenféle dokumentummal) és a könyvtáros (mindenféle társadalmi kapcsolattal) együttműködésének eredménye lehet csak, bármelyik hiányzik, az a mai értelemben nem közkönyvtár.

Tovább gondolva: ha a könyvtár mikrokozmoszában döntően valamilyen szempontból hátrányos helyzetű lakosság marad zömében, és a könyvtár ezzel mit sem törődik (nem feltétlenül nemtörődömségből, sokkal inkább a hagyományai,

vagy félelmei miatt), akkor könnyen olvasó, könyvtárhasználó nélkül marad. Honatalanná és haszontalanná válhat közvetlen környezetében, magányos őrtoronnyá.

A székesfehérvári Gárdonyi Géza Művelődési Ház Fenyvesi Lászlóné Zsuzsa által vezetett könyvtárának tapasztalhatóan élő és intenzív kapcsolata van környezetével, ha kell a kulcsos gyerekek könyvtára, ha kell, az olvasgatni, lapozgatni akaró nyugdíjasok otthona, az őt körülvevő társadalom szerves része.

Jó példa arra, hogy a közművelődési könyvtárnak nem minden esetben és nem mindenáron kell kutatnia, keresnie szociális funkcióit, hanem elsőként elég figyelnie a környezetére, annak szociális jellemzőire, az ott élők szociális állapotára, és reagálnia szükséges erre szolgáltatással, könyvtári környezet átalakításával, bármivel, ami alkalmasabbá teheti a könyvtárat e környezet beinvitálására és kiszolgálására. Persze ez nem jelentette a Gárdonyiban sem, nem jelenti másutt sem azt, hogy ne kutassunk differenciáltabb szolgáltatási lehetőségek után, ne keressünk távlatokat is nyitó könyvtári új gyakorlatokat. Székesfehérvárott az akadálymentesítés tűnik az egyik távlatos könyvtárfejlesztésnek, könyvtár-érzékenyítésnek. (Könyvtár-érzékenyítésen értek minden olyan eljárást, mely a könyvtárost, és a könyvtárhasználó olvasót, látogatót befogadóbbá teszi speciális társadalmi csoportok irányába, érzékenyebbé, együttérzőbbé teszi nézeteiket, segítőkészebbé teszi viszonyulásaikat és cselekedeteiket e csoportok irányába.)

Olyan fejre szerelhető eszközt is beszereztek, amellyel az is tud interneten tájékozódni, olvasni, zenét hallgatni, akinek tartósan vagy időlegesen sérültek kezei, karjai. Nem azért tették, mert erre tömeges igény van, hanem azért, mert van, lehet ilyen olvasó, s ők azt az egy olvasót is meg akarják becsülni. De nemcsak ebben van távlatosság, hanem abban is, hogy az ép felső végtagokkal rendelkező látogatóknak is megmutatják, nekik is engedik használni. Az ép kezű olvasók számára ez érdekes, izgalmasan új, empatikus könyvtárról árulkodik, a könyvtáros számára pedig lehetőséget ad érzékenyíteni olvasóit sérült olvasótársai felé. A Gárdonyiban jól ismerték fel, hogy a közeli értelmi akadályozottsággal élők számára biztosíthatnak akadálymentes eszközöket, de nem elég, ha csak nekik mutatják meg, hanem másoknak is. Tanúja voltam a konferencia után, hogy a kulturális közmunkások is megismerhették az eszközöket. Ha a nem akadályozott könyvtárhasználók megismerik az akadálymentes eszközöket, használatuk mikéntjét, értelmét, akkor várhatóan nem ellenérzéssel tekintenek az akadályozottsággal élő olvasótársakra. Nagykanizsán is tapasztalat, hogy ezeket az eszközöket csak eszközhasználati oktatás után tudják használni maguk a akadályozott könyvtárhasználók is, tehát a használóképzésnek kell ilyen ága is legyen. Bátorítom a Gárdonyi könyvtárosát, de más kollégáknak is javaslom: jó gyakorlat a fogyatékkal élő és nem fogyatékkal élők összeismertetése a könyvtárban, esetlegesen segítőtársi könyvtári kapcsolat kialakítása.

A könyvtár, a közkönyvtár mindenképp, szociálisan nevelő hatású közösségi intézmény, ha akarjuk, ha nem. Ez az egymást nevelő hatást lehet figyelmen kívül hagyni („mi nem vagyunk iskola”), de lehet figyelembe véve használni a szolgáltatásfejlesztésben és a könyvtárosok önfejlesztésében is.

A Gárdonyi példájából kiindulva: ha egy nem roma olvasó, internetet illedelmesen használó roma olvasókat lát, minden bizonnyal hat az ő saját roma-képére. Ha rendszeresen tapasztal olvasó romákat, mint Nagykanizsán a Halis István Városi Könyvtárban, akkor pár év alatt a város könyvtárhasználó rétegében érezhetően

csökken a roma–nem roma konfliktusok száma, mert egymás felé nyitottabbá válnak. Lassú tanulási folyamat ez, és természetesen nem tudjuk megváltoztatni a helyi társadalom egészének szemléletét. De ilyen hozzáállással biztosítani tudjuk a demokratikus hozzáférést a dokumentumokhoz, információkhoz, és – hosszabb idő elteltével – a nyitott, befogadó közösséget.

Ez a gyakorlat azt is jelenti, hogy a könyvtár a helyi közösség szociális hálójának fontos láncszeme; segítőtárs, segítő kéz azoknak, akik bármilyen fizikai akadályozottság miatt (legyen az egészségügyi, pénzügyi) kulturális hátránnyal él. A mindennapi jó gyakorlatok egyúttal távlatos cselekedetek is, egyszerre szólnak jelenről és jövőről.

Akkor lehet csak elindítani ezt a folyamatos érzékenyítési, tanulási folyamatot, ha a mindennapok pillanatnyi szükségleteit is kielégítjük. Erre is kitérő példával szolgált a Gárdonyi. Az éhesen a könyvtárba menekülő szegény kulcsos gyerekek számára csekély enivalót (zsíros kenyér, aprósütemény) és teát is szolgáltat, hogy ne korgó gyomrukra, hanem olvasmányukra, tanulásukra, internetes böngészésükre tudjanak koncentrálni. De ezt nem úgy teszik, hogy mások kirekesztődjenek, hanem úgy, hogy az ilyen alkalomkor bármelyik olvasó részesülhet ebből a karitatív szolgáltatásból. Példaértékű e cselekedet! Főleg úgy, hogy a könyvtár, ahogy az egész intézmény, csekély költségvetésből működik. És ezen a ponton átterek második fontos témakörünkre is: a könyvtár és működtető intézménye kapcsolatára.

Könyvtár és művelődési ház: egy család

Közművelődési könyvtáraink jelentős hányada él együtt, különböző fölé- és alárendeltségi viszonyokban más intézményekkel. Úgy tapasztalom, hogy az anyaintézmény vezetőjén múlik döntően és másodsorban csak a struktúrán, hogy milyen viszonyban van a könyvtár anyaintézményével, társintézményével. A könyvtár lehet teljesen alávetett intézmény, nemcsak költségvetésében, hanem szakmaiságában is, lehet domináns intézmény, amely önálló költségvetéssel bír, és lehet olyan intézmény, amely bár nem rendelkezik saját költségvetéssel, szakmai szempontból önálló. Ez utóbbi csoportba tartozik a Gárdonyi Géza Művelődési Ház könyvtára is. A szakmai önállóságot és egyúttal anyagi biztonságot nyújtó viszonyoknak több alapfeltétele van.

Alapfeltétel, hogy az intézmény vezetője és a könyvtár vezetője (esetünkben egyszemélyes a könyvtár) tisztelje, megértse egymás szakmaiságát, konstruktív együttműködésük hasonló intézményfejlesztési elveken nyugodjon. Úgy látom, a Gárdonyiban ilyen termő szakmai kapcsolatról van szó, amelyben nincs jelen a sok helyütt tapasztalható szakmai szűkkeblűség vagy féltékenység. Mindezt könnyű elhatározni, de az anyagiak szűkössége, vagy épp sajátos kultúrpolitikai okok miatt sokszor nehéz kivitelezni a hosszú távon kiegyensúlyozott kapcsolatot. Ha mindegyik fél tudatában van a valós lehetőségeknek, ismeri a korlátokat, a szakmai kapcsolat átvészselheti az esetleges nehézségeket is. Folyamatos, őszinte kommunikáció szükséges a jó szakmai kapcsolat fenntartásához.

Alapfeltétel, hogy a könyvtári szolgáltatásra alkalmas helyiségekben, térben működjön a könyvtár az intézményen belül. A könyvtári és közművelődési tevé-

kenység ne egymástól vegyen el, hanem inkább egymás számára biztosítson teret. Úgy látom, a Gárdonyiban ez is jó irányba halad, főleg ha a terveket nézzük.

A könyvtári és a közművelődési tér a kistelepüléseken többnyire ugyanaz a tér, amit a működő könyvtár tart fenn, tart megfelelő állapotban a faluközösség számára, leginkább folyamatos működésével, és biztosít az esetenkénti közművelődési használatra.

A könyvtári és közművelődési funkciók gyengíthetők és erősíthetők is egymást. Leginkább a vezetők hozzáállásán, szakmai elképzelésein múlik, hogy pozitív vagy negatív-e ez a hatás. A negatív egymásra hatásban természetesen senki nem érdekelt. Konfliktus leginkább akkor jelentkezik, ha nem kiegyensúlyozott a két intézményrész viszonya, illetve ha erőteljes valamelyik fél anyagi érdekeltisége. Érdekes a költségek, bevételek vonatkozásában is hosszú távra és a kölcsönösség jegyében tervezni, és ennek érdekében megfelelő kompromisszumokat kötni. Akkor ugyanis egy kiszámíthatóbb könyvtári és közművelődési tevékenység és finanszírozás állhat elő. A Gárdonyi ezt az utat járja: komplex könyvtári és közművelődési pályázatokban, fejlesztésekben gondolkodik, nem versenyztetve a két tevékenységet, hanem összehangolva. Ez egyben azt is jelenti, hogy a könyvtár szociális funkciói tovább bővülnek, többek közt azoknak a környezetében élő kis-közösségek felé, amelyek közművelődési szerepeket is vállalnak, illetve közművelődési igényekkel is jelentkeznek.

A könyvtár forráshiányainak kezelése – új lehetőségekkel

A Gárdonyi Géza Művelődés Ház igazgatója, Adorján Viktor beszámolója kitért a fenntartás nehézségeire is. Ennek két olyan elemére hívnám fel a figyelmet, amely a könyvtár társadalmi kapcsolatrendszerének erősítését összekapcsolja a humán-erőforrás-hiány időleges csökkentésével. Az egyik a közmunkások befogadása, jelenléte a könyvtárban vagy a közművelődési térben, mellyel a Gárdonyi is él.

Amióta megteremtődött a lehetőség, azóta mindig foglalkoztatott a mi nagykanizsai könyvtárunk közmunkásokat, leginkább alacsony végzettségűeket. Ma Nagykanizsán tizenhat közmunkás dolgozik, akik közül kilencen felsőfokú végzettségűek és közülük hárman könyvtárosok. A tendencia tehát a közmunkások számának növekedése, és a képzettség fokának növekedése. Ha a közmunkások jelenlétét a könyvtár nem kényszerként kezeli, hanem lehetőségnek, erőforrásnak fogja fel, akkor lehetősége támad arra, hogy – megfelelő szakmai irányítás mellett – olyan munkákat is elvégeztesen, amelyekre humán-erőforrás híján addig nem volt reménye sem. De lehetőség arra is, hogy a könyvtár olyan olvasói rétegekhez jusson el általuk, amelyek egyáltalán nem könyvtárhasználók még. Ez a lehetőség azért is fontos, mert az alacsony végzettségű, többnyire szociálisan hátrányos helyzetű közmunkások nagy része olyan közösségekből érkezik, ahol jószerivel ismeretlenek a könyvtári szolgáltatások. Nagykanizsán az a gyakorlat, hogy a közmunkások munkaidejük egy részében (harmadában is akár) nem munkájukat végzik, hanem a könyvtári szolgáltatásokat ismerik meg, tanulják, hogy kedvet kapjanak a rendszeres könyvtárhasználatra, kialakuljon bennük a könyvtár jó híre, és ezt a hírt terjesszék legzártabb közösségeikben is. Azt is kérjük tőlük, hogy könyvtári kampánykiadványainkat, híreinket is vigyék el családjaikhoz, utcáikba, hátha tőlük szí-

vesebben veszik, mint tőlünk, eladdig idegenektől. Nem mondom, hogy minden közmunkásunkat sikerült megnyerni, de tucatjával van révükön szerzett új olvasónk. Ezt a Gárdonyiban is lehet, akár a kulcsos vagy szegénységben élő roma gyermekek révén is. A közfoglalkoztatottak esetében – úgy tűnik fel – a bizalom és a szakmai irányítás együttes alkalmazása a kulcs. Ők maguk pedig az ajtó egy új könyvtári hódításhoz.

A forrásteremtés másik lehetősége a fenntartók meggyőzése, hogy az adott könyvtár és közművelődési intézmény hasznos, a népesség megtartásához, munkahelyteremtéshez és az egyes emberek esetében a foglalkoztathatósághoz szükséges tulajdonságok (például az olvasás- és írástudás, internethasználat) fenntartásához szükséges munkát végez. A meggyőzés mellett fontos a valós költségek tudatosítása, ezzel együtt a politikai felelősség tudatosítása is, sokkal gyakrabban, mint gondolnánk.

Végül

Nagyon inspiráló volt a Gárdonyi Géza Művelődési Ház könyvtárának konferenciája, amelynek sok értékéről itt nincs módon beszámolni. Például Bartos Éva kiváló könyvtártörténeti összefoglalásáról, amelyből kiderült, hogy minden kor könyvtárának megvolt a maga könyvtári kórképe és üdvözítő módszere, de az is, hogy a könyvtár élete is örök tanulási folyamat. Leginkább arról győződtem meg, hogy ha valami fontosat akarunk mondani a könyvtár szociális funkciójáról, előbb sok-sok olyan könyvtárat kellene meglátogatnunk, mint a Gárdonyi, ahol a kényszerek és lehetőségek egymásra hatásából – az okos vezetői döntések nyomán – követni méltó gyakorlatok születnek.

Kardos Ferenc

Család Éve az iskolai könyvtárakban

Majoros Márta Országos Könyvtárhasználati Verseny 2014

A Bod Péter Társaság ebben az évben is meghirdette tehetségkutató versenyét 5–6. osztályos diákok számára. A cél, hagyományosan a Bod Péter Könyvtárhasználati Versenyre való felkészülés támogatása, a korai tehetségfelismerés. A Majoros Márta Könyvtárhasználati verseny idei témája – *A család a Bibliától napjainkig* – az UNESCO és a Katolikus Egyház által meghirdetett nemzetközi Család Éve hazai programsorozatához kapcsolódott.

A verseny idén is három fordulóból állt. Az iskolai fordulót minden intézmény önállóan rendezte meg, a neki tetsző időpontban és formában. A helyi verseny első három helyezettje jelentkezhetett a megyei/fővárosi fordulóra. 2014. január 31-ig 37 iskola 111 versenyzőjének nevezése érkezett meg a Bod Péter Társasághoz. A házi versenyekkel előkészített fordulóra bejutott diákok mellett nem szabad elfeledkezni arról a közel 400 diákról sem, akik részt vettek a megmérettetésben. Öröm, hogy a könyvtár és család így összekapcsolódhatott e „kis mag” számára.

A megyei/fővárosi forduló versenyfeladatlapját minden résztvevő a saját iskolájában töltötte ki 2014. február 14-én. A szervezők elektronikusan juttatták el a feladatlapokat az iskolákba. A dolgozatot a diákok valamennyi helyszínen 9.00-kor kezdték el írni. A teremben nem lehetett könyvtáros vagy könyvtárostanár. A versenyzők munkájához 60 perc állt a rendelkezésre.

A feladatok a könyvtárhasználati ismeretek 5–6. osztályos tematikáján alapulnak: dokumentumismeret, könyvtárismeret, tájékozódás a könyvtárban. A feladatok megoldásához szükséges dokumentumok a feladatlap részét képezték. Egyéb forrásra nem volt szükség. A feladatlap célja a diákok könyvtárhasználati ismereteinek mérése volt. A feladatok tematikája a Család Évéhez kapcsolódott.

Ebben az esztendőben a feladatlap elkészítését Sántha Szabolcsné (Németvölgyi Általános Iskola) és Hock Zsuzsanna (Veres Pálné Gimnázium) vállalta. Az elkészült mérőeszközt bemértük az adott korosztályban. A javítást én végezhettem, ennek tapasztalatait is szeretném megosztani Önökkel.

Az első feladatban a „dédi” címszó szócikkét kellett elkészíteni egy értelmező szótárba. Annak ellenére, hogy a feladatlapban több példát találhattak szócikkre, a versenyzők többsége csak a címszót és annak meghatározását adta meg. Sok esetben leírták még a szófajt, de csak tíz esetben fordult elő a *lásd még* utalás, vagy a címszó megismétlésének jelölése.

A második feladatban a könyv címéhez kellett megkeresni a megfelelő raktári jelzetet. Sok jó megoldás született, de sajnos, voltak, akik vagy a szakrendi jelet vagy a Cutter-számot felejtették ki a raktári jelzetből.

A következő feladatban egy rövid szöveg alapján kellett lerajzolni a jurta alaprajzát és belsejének beosztását. A szövegértés feladat jól ment a diákoknak, ítemet csak ott vesztek, amikor nem tüntettek fel minden elemet a rajzon, vagy összekeverték a jobb és a bal oldalt az ábrázolásnál.

A betűrendezési feladat szinte mindenkinek hibátlanul sikerült, viszont a megoldásként kapott személyről, a társaság névadójáról, Bod Péterről 13 versenyző nem tudta, hogy kicsoda.

A forduló legnehezebb feladatának az ötödik bizonyult, ahol egy katalógusrekord alapján kellett a dokumentum alapadatait leírni, a megfelelő jelölésekkel. Ezt csak 14 gyereknek sikerült teljesítenie. Elgondolkodtató, hogy a Z generációs diákoknak egy informatikai eszközzel működő könyvtári rendszer alapját képező adatbázis-rekord ismerete milyen nagy gondot jelent.

A 6. feladatban különböző dokumentumokat és az azokat gyűjtő könyvtárakat kellett párosítani. Ezt jól megoldották a diákok. A következő feladatot is hasonló eredménnyel végezték el, itt borítóképek alapján kellett eldönteni, milyen típusokba sorolhatók az adott dokumentumok.

A 8. feladat azt mérte, hogyan tudják értelmezni a versenyzők egy szótár szócikkeit. A feladatmegoldások szinte hiba nélküliek voltak.

A 9. feladatban a Hunyadiak családfáját kellett elkészíteni egy rövid szöveg elolvasása után. Pontvesztés csak a hiányos feladatmegoldás miatt történt.

Az utolsó feladvány nehezen ment a versenyzőknek. Könyvajánlást kellett készíteniük egy család témájú könyvről. Voltak, akik megriadtak a feladattól, és meg sem próbálták megoldani. Sokan csak a könyv rövid tartalmának leírásáig jutottak, sokszor a mű címének megadása nélkül. Sajnálatos, hogy a könyvajánlás és a recenzió között a diákok nem tudnak különbséget tenni. Olyan versenyzők is voltak, akik nem egy konkrét művet mutattak be, hanem csak általánosságban írtak egy ajánlást, vagy egy kitalált könyvet mutattak be. A feladatot helyesen megoldók viszont valódi ajánlást írtak, megindokolták kinek és miért ajánlják a kötetet.

Érdeemes megnézni, milyen könyveket ajánlottak a versenyzők. A könyvajánlások között 25 külföldi szerző műve is szerepelt. Bálint Ágnes *Szeleburdi család* című könyvét 13-an választották, 6-an mutatták be a *Mézga család kalandjait*, 5-5 esetben ajánlották Gerald Durrell *Családom és egyéb állatfajták*, valamint Erich Kästner *A két Lotti* című művét. 2-2 diáknak jutott eszébe Fekete István *Vuk*, Varga Domokos *Tisztelt család-om, -od, -ja*, Móra Ferenc *Kincskereső kisködmön* és Jeff Kinney *Egy ropi naplója* könyvei. A magyar szerzők között szerepelt továbbá: Böszörményi Gyula, Janikovszky Éva, Leiner Laura, Nógrádi Gábor, Szepes Mária, Telegdi Ágnes, a külföldi alkotók közül pedig: Thomas Brezina, Frances Hodgson Burnett, Sheila Hocken, L. M. Montgomery, Iva Procházková, P. L. Travers, Jules Verne könyvei, a

Geronimo Stilton és a Fairy Oak sorozat. Néhány meglepő választás: *Biblia gyermekeknek*, *Családnevek enciklopédiája*, *Családi kör* verses antológia, Marlene és Ben Alex: *Nagypapa meg én és az elmúlás*.

A verseny után a kitöltött feladatlapokat az intézmények postán juttatták el a szervezőknek. A második forduló eredményeiről a Bod Péter Társaság blogja adott hírt. A döntőbe 9 iskola 16 diákja jutott be.

* * *

Az Ugrin Gáborné Majoros Márta emlékére meghirdetett verseny döntőjére 2014. március 21-én került sor a Veres Pálné Gimnázium – a névadóról elnevezett – könyvtárában. A versenyhez a tárgyi feltételek adottak voltak: a kézikönyvtárban általános és szaklexikonok, enciklopédiák, szótárak nagy számban álltak a versenyzők rendelkezésére.

A versenyzőket és felkészítő tanáraikat a Bod Péter Társaság elnökének, Oporné Fodor Máriának nevében a könyvtárvezető köszöntötte, bemutatva a zsűrit, a napi programot. A felkészítő tanárokat ebben az esztendőben az Országos Idegennyelvű Könyvtár Internet Fiesta nyitó rendezvénye várta, Mender Tiborné főigazgató aszszony jóvoltából.

A zsűri ezúttal is gyakorló könyvtárostanárokból állt. Cserlakiné Hagymássy Krisztina a nyíregyházi Arany János Gimnázium és Általános Iskola tanára évek óta készít fel diákokat tehetség gondozó könyvtárhasználati versenyekre. Sipos Mónika a Csillaghegyi Általános Iskola könyvtárostánára, aki nemcsak mint felkészítő, de mint zsűritag is évek óta segíti a társaság ezirányú tevékenységét. Verpelétiné Tóth Erzsébet a Teleki Blanka Általános Iskola könyvtárostánára nemcsak mint gyakorlott felkészítő tanár, de mint a névadó, Ugrin Gáborné tanítványaként is vállalta a feladatot. A társaságot ebben az esztendőben Gráberné Bősze Klára képviselte, aki a Veres Pálné Gimnázium könyvtárának munkatársa közel harminc esztendeje. A zsűri munkáját figyelemmel kísérhette a Veres Pálné Gimnázium osztálykönyvtárosa, Bertalan Balázs is.

A döntő egy írásbeli és egy gyakorlati feladatból állt. A versenyzők először tesztet tölthettek ki, amely elméleti felkészültségüket, a két évfolyam könyvtárhasználati ismereteinek tudását mérte. A gyakorlati feladatsort Hock Zsuzsanna könyvtárostánár állította össze, a tőle megszokott érdekes, kreatív és valóban könyvtárhasználatot igénylő komplexitással.

A tanulók három, a családdal kapcsolatos idézetet kaptak, ezek közül egyet választottak, értelmeztek. Ezt az értelmezést kellett igazolniuk egy neves magyar család történetével. A 16 diák 16 különböző történelmi család tagjainak összekapcsolódásával, életével próbálta alátámasztani az idézeteket. Kutatómunkájuk során elvártuk a jegyzetelést, a forráshivatkozás készítését.

A kutatásaik eredményéről beszámolót készítettek, amelyet a verseny valóban „szóbeli” részében ismertettek. A zsűri értékelt a jegyzetelés technikáját, a tárgyszavazást, a kézikönyv-használat sokszínűségét, a megfelelő forráshivatkozást. Természetesen az értékelés részét képezte az is, hogy talált-e kapcsolatot a választott idézet és a család tagjainak életútja között.

Mind a 16 versenyző eljutott az idézet értelmezésétől az adott család történetéig (Andrássy, Báthory, Batthyány, Bod, Bánffy, Dessewffy, Eszterházy, Eötvös, Hunyadi, Pálffy, Rádai, Rákóczi, Széchényi, Teleki, Vécsey, Zrínyi), és a családtörténeten keresztül szépen igazolták a tanulók az idézett sorok igazát. A legtöbben Andersen *A rút kiskacsa* című meséjéből választott mondatot helyezték a középpontba: „*Aki hattyútojásból kel ki, hattyú marad, ha baromfinép között nevelődik is.*”

A kutatómunka során a diákok önállóan dolgoztak. Beszámolóik, jegyzeteik arról tanúskodtak, hogy ismerik az általános lexikonokat, képesek a szaklexikonok között további információszerzésre. Fontosnak tartjuk, hogy használták a könyvtári adatbázist, amelyből további dokumentumokat jelöltek meg egy részletesebb kutatómunkához.

A versenyeredmények előtt álljon itt az első helyezett Vislóczki Roland néhány gondolata:

„Ha valaki egy családba születik, az örökre annak a családnak a tagja lesz, és örökre van kihez tartoznia, még akkor is, ha távol van tőlük vagy pedig idegen népekhez, emberekhez kerül. A Zrínyi család tagjai hősiesen küzdöttek a törökök ellen, és azt még a hátrányos, nehéz helyzetekben sem feledték el, hogy nekik a hazáért kell küzdeniük – követve a családi hagyományt –, bátraknak kell lenniük, hiszen a hazánk, Magyarország is egy nagy család.”

Munkájában kitért a család fogalmára, majd a Zrínyi-család tagjainak életével igazolta mindezt.

A döntőbe jutott diákok és tanárok az emléklap mellett ajándék könyvekkel gazdagodhattak az Országos Széchényi Könyvtár, valamint Pálffy László, az egyik történelmi család képviselője jóvoltából.

Végül álljon itt a győztesek névsora:

- I. helyezett: Vislóczki Roland (szolnoki Tiszaparti Római Katolikus Általános Iskola és Gimnázium), felkészítő tanára Lustyik Istvánné;
- II. helyezett: Czimmermann Péter (Budapest IX. Kerületi Szent-Györgyi Albert Általános Iskola és Gimnázium), felkészítő tanára Tóth Viktória;
- III. helyezett: Kordás Anna (Kiskunhalasi Felsővárosi Általános Iskola), felkészítő tanára Mészárosné Lövey Mónika.

Úgy gondolom, a verseny lehetőséget teremtett diáknak, tanárnak és nekünk szervezőknek is a szakmai–szellemi feltöltődéshez. Ezúton is köszönjük a felkészítő tanárok munkáját!

Murányi Adrienn

A magyar ex libris 100 éve

Gyűjtemények kiállítása*

Tisztelt Vendégek! Kedves Grafikabarátok!

Szeretettel köszöntök mindenkit e jeles alkalomból, amely a magyar ex libris száz évét ünnepli. Tavaly már rendeztünk egy centenáriumi kiállítást a kőbányai Artotékában, amely célzottan ugyancsak az 1913–2013 közti időszak kisgrafikai anyagát tekintette át, főként a grafikusok szemszögéből. Az Ürmös Péter által megnyitott, és idén Pápán megismételt kiállítás több mint száz grafikustól vonultatott fel kisgrafikákat.

Ezúttal – mint a *Gyűjtemények kiállítása* alcím is utal rá – nem a megszokott módon, a grafikusok középpontba helyezésével történik a bemutatás, hanem rendhagyóan a *gyűjtők, az ex libris rendelők* oldaláról. A két kiállítás remélhetőleg erősíti egymást, ezáltal teljesebb kép alakulhat ki az ex librist készítő és készítettők táboráról, a Kisgrafika Barátok Köréhez (KBK) kötődő alkotók technikai–műfaji–tematikai sokszínűségéről, a gyűjtők világviszonylatban is számottevő kisgrafikai anyagáról.

Az 1913-as első hazai nemzetközi ex libris kiállítás és a jelen tárlat közti évszázad több generációt és stíluskorszakot foglal magában, a századelőről és a század első feléből olyan neves ex libris gyűjtőkkel, mint Emich Gusztáv, Kühnemann Viktor, Rozsnyay Kálmán, Reich Milton Oszkár, Siklóssy László. De a század első felét említve nem feledkezhetünk meg Arady Kálmán, Csányi István, Diamant Izsó, Lustig István, Lux Gyula, Lyka Károly, Nagy József, Pinterits Tibor, Némedy Gyula, Berei Soó Rezső nevééről. Ők a XX. század első felében megalakuló gyűjtőszervezetek valamelyike, a Szent György Céh (1909–), a MEGE (1932–), illetve az Ajtósi Dürer Céh (1935–) tagságába tartoztak.

A második világháború okozta átmeneti megtorpanás után az ex libris gyűjtés újult erőre kapott, 1959-ben megalakult a mai napig fennálló Kisgrafika Barátok Köre, amelynek tagjai a kezdetektől napjainkig olyan neves gyűjtők, mint Réthy István, Reisinger Jenő, Semsey Andor, Galambos Ferenc, Ebergényi Tibor, Illyés Sándor László, Katona Gábor, Kovács József, Krier Rudolf, Lippóczy Norbert, Lippóczy Miklós, Petrikovits László, Szentesi Flórián, Szij Rezső, Szigeti István és mások.

A helyszín nemcsak Budapest, pécsi, egri, szegedi, debreceni, esztergomi, szerencsi gyűjtők, sőt határon túliak (például az erdélyi Demeter Jenő, Gábor Dénes, a kárpátaljai Dalmay Árpád), illetve külföldre elszármazottak is bekapcsolódtak az

* Elhangzott az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ Vármező Galériájában, 2014. március 10-én.

ex libris gyűjtésbe (gondolok itt például a Lippóczyakra). Közülük többen egész életüket a kisgrafika gyűjtés és terjesztés szolgálatába állítva a század első és második fele ex libris történetében is fontos szerepet játszottak (pl. Réthy István, Reisinger Jenő, Szentesi Flórián stb.).

A következőkben kissé leszűkítve a kört, jelen kiállítás kapcsán elsősorban a kortárs ex libris gyűjtőkre koncentrálnék, közülük is azokra, akik saját egyéni tablóval, tablókkal vesznek részt a tárlaton. Őket név szerint említi a kiállítás plakátja. Többük elsőként debütál teljes ex libris tablóval egy kiállításon. A grafikák fel-
applikálásáért külön köszönet illeti Kerékgyártó László grafikusművészt.

Először hadd tegyem tiszteletemet **az élők sorából nemrég eltávozott tagtársaink**, Király Zoltán, Pesti László, Soós Imre, Szász Mara tablói előtt. A gyűjteményükből készült összeállítások nekik állítanak emléket. Minden ex librisük egy-egy emlékfoszlány, egy szavakká nehezen formálható hangulat, üzenet közvetítője, Babits Mihály szavaival: „Életed gyenge szál amellyel szőnek /a tájak s mult dob hurkot a jövőnek: / (...). / Nem magad nyomát veted: csupa nyom vagy / magad is...” (Csak posta voltál).

A sárospataki református családból származó **Király Zoltán** (1933–2011) író, költő, műfordító, bulgarológus. A kisgrafikával 1980 körül került kapcsolatba, hamarosan belépett a Kisgrafika Barátok Körébe. Feleségével, Király Ágnessel létrehozott gyűjteménye több ezer darabot számlál. Körülbelül 64, a Király család valamely tagja nevére szóló ex librist készítettek. A bolgár Pencho Kulekov kiállításon szereplő grafikáin az *Ezeregyéjszaka meséinek* motívumkincse elevenedik meg. A többi könyvjegyen is jellemző az irodalmi vonatkozás, Király Zoltán kedvelt költőinek szerepeltetése, például Várkonyi Károly grafikáján Csokonai Vitéz Mihály, Vincze László lapjain Dsida Jenő és Ady Endre portréja látható, utóbbin az *Őrizem a szemed* című vers gyönyörű soraival: „Nem tudom, miért, meddig / Maradok meg még neked, / De a kezedet fogom / S őrizem a szemedet”.

Pesti László (1939–2013) kertész, képeslap- és kisgrafika gyűjtő, helytörténeti kiadványok írója. A Múzeum-kert, majd évtizedekig a Népliget főkertésze volt. Rendszeresen kalauzolta az érdeklődőket, katalogizálta a Népliget növényfajtaíait, előadásokat tartott. A kisgrafika, ex libris gyűjtése terén is elsősorban a növényvilágot bemutató grafikákra szakosodott. *Ex herbario* lapokat készítettett Fery Antal, Kerékgyártó László, König Róbert, Winternitz Mária, Ürmös Péter grafikusokkal. A kiállításon Kerékgyártó László különféle fenyőfajtákat bemutató grafikáiból láthatunk válogatást. Pesti László a Zerge (ma Horánszky) u. 12. szám alatt lakott, erre is utal egy grafika.

Soós Imre (1921–2013) jogász sok szalon kötődött a művészetekhez. 1960-ban lépett be a Kisgrafika Barátok Körébe. Több száz művészeti cikket publikált. A kisgrafikák tekintetében Van Gogh témájú lapok gyűjtésére szakosodott, kb. 60 éven át tanulmányozta a művész munkásságát, és annak hazai recepcióját. Van Gogh tárgyú ex librisei, érmei, cikkei számos kiállítás alapját jelentették. Jelen tárlaton is jórészt ezekből láthatunk válogatást, a grafikusok közt Nagy László Lázár, Horváth Hermína, Pásztor Csaba, Farkas József és mások nevével.

Az irodalom és ének-zene szakos tanár **Szász Sándorné Gasztonyi Mária** (1932–2012) 1970-től foglalkozott komolyabban ex libris gyűjtéssel. Arra a kérdésre, hogy miért lett ex libris gyűjtő, Veres Péter 1951-ben írott soraival így válaszolt: „... a lelket már nem lehet elaltatni. / Az kitör, és szépségvágyának, áhítatának tár-

gyat keres ...”. Ez fejeződik ki a nevére készített, és a gyűjteményéből bemutatott ex libriseken, Olexa József, Vén Zoltán, ifj. Feszt László, Fery Antal, Moskál Tibor, Póka György alkotásain. Különösen a zenei és a virágos témájú lapokat kedvelte.

Az emlékállítás után következzenek azok a gyűjtők, akik **aktív jelenlétükkel** ma is erősítik a kisgrafika kör taborát. Az itt leírtakról jórészt a gyűjtőkkel folytatott személyes párbeszéd, illetve levélváltás során értesültem – az információkért ezúton is hadd fejezzem ki köszönetemet.

A sort kezdjük a *női gyűjtőkkel*.

A törökbálinti **Antalné Tari Zsuzsa** (1958–) építészmérnök kb. 3-4 éve jár a körbe. Szász Mara révén került kapcsolatba a KBK-val. Kezdő gyűjtőként eddig körülbelül 200-300 grafikával rendelkezik. Témavilág tekintetében az épületeket és a bibliai tárgyú grafikákat kedveli, de nem zárkózik el más lapoktól sem. Eddig Antal Péter, Olexa József és König Róbert készített lapot Antalné, illetve családja nevére szólóan. A mostani kiállításon Köhegyi Gyula, Bálint Ferenc, Ürmös Péter, Fery Antal grafikáiból láthatunk válogatást.

Az ajkai **Krajcsi Tiborné** (1941–) pedagógus az 1985-ös ajkai országos találkozó után vált igazán gyűjtővé. Jelenleg 6000 körüli a rendezett lapjainak száma. Nevére eddig 32 művésztől 96 lap készült, a legtöbb Nagy László Lázár alkotása. Gyűjtőköre főleg irodalmi és zenei tárgyú ex librisekre irányul – a kiállított darabok tanúsága szerint is. Nagy László Lázár a *Szent László fűve* című népmondát ültette át a grafika nyelvére, rézkarcban. Drámaiságával kiemelkedik körünk nemrég elhunyt elnöke, König Róbert, Munkácsy-díjas grafikusművész, Móricz Zsigmond *Barbárok* című művét idéző alkotása. Kerékgyártó László ex librise Krajcsi Tímea három haiku költeménye (1996) alapján született:

„Fény és árnyék táncol / szélrángatta diófán / fázva, derűsen.”

„Mohos árokban / harangvirágot zendít / hulló falevél.”

„Sártócsa-forrás / eret enged útjára, / kövön tisztulót.”

Az érdi **Skornyák Ferencné Turner Zsuzsanna** (1941–) áruforgalmi előadó, Németh Nándor grafikusművész unokahúga, Németh Nándor hagyatékának gondozója. Bár nem igazán vallja magát gyűjtőnek, 14 éves KBK-tagságából kifolyólag több száz grafikája van, kb. 35–40 művésztől. A tárlatra a New Yorkba kívándorolt, de magát mindig magyarnak valló Németh Nándor kisgrafikáiból nyújtott be 9 darabot. A Skornyák Ferencék nevére szóló ex libris a készítő atléta múltjára utal. Több ex libris motívumkincsében megjelennek nemzeti emlékhelyeink, főleg Budapest nevezetességei, például a Parlament, a Halászbástya, a *Szózat* hazafiságra buzdító soraival: „*Hazádnak rendületlenül / Légy híve, oh magyar!*”

A budapesti **Szanka Rózsa** (1938–) az ELTE BTK-n dolgozott tanulmányi előadóként, majd főmunkatársként. A kisgrafika, ex libris műfaját Cseh Gusztáv kolozsvári grafikus ismertette meg vele egy kolozsvári utazás során, és ő készítette el első két ex librisét. Ekkortól eredeztethető Szanka Rózsa erdélyi grafika iránti érdeklődése. 1980-ban lépett be a KBK-ba. A gyűjtést főként a mélynyomású lapokra, a kortárs magyar grafikára, ezen belül elsődlegesen a „kolozsvári iskolára” fókuszálta. Tematikailag a kultúrtörténeti, az irodalmi, néprajzi vonatkozású grafikák érdeklik. Körülbelül 4000 lapos gyűjteményt hozott létre, 57 lapot készítettett saját névre szólóan. A legnagyobb szellemi, esztétikai élményt Vén Zoltán alkotá-

sai jelentik a számára, bár az erdélyi művészek lapjaihoz kötik erősebb érzelmi szálak. Érthető, hogy a jelen tárlaton is ezekből láthatunk válogatást, az egyik legdekoratívabb tablóval: Kalotaszeget Cseh Gusztáv és Bálint Ferenc alkotása idézi. Megelevenedik Weöres Sándor *Holdbeli csónakos* című műve. Id. Feszt László a Kolozsvári testvérek Szent György szobrát, Baász Imre kígyóölő katonát jelenít meg. Sorolhatnám még Árkossy István, ifj. Feszt László, Bardócz Lajos, Deák Ferenc, Kazinczy Gábor alkotását.

A női gyűjtők sorában utolsónak beszélnek **Vasné Tóth Kornélia** (1971–), azaz a saját ex libris anyagomról. Az Országos Széchényi Könyvtár ex libris kutatójaként, a műfajjal mélyebben megismerkedve én is bekapcsolódtam az ex libris gyűjtésbe, 2009-től vagyok tagja a KBK-nak. Ez ideig körülbelül 3500 darabos ex libris gyűjteményre tettem szert, amelyet országok és grafikusok szerinti rendben tárolok, és folyamatosan katalogizálok. Gyűjteményem gyarapodásában különösen sokat köszönhetek Palásthy Lajosnak, Ürmös Péternek, Varga Editnek, akik első lapjaimat adták, illetve készítették, a későbbi években Csiby Mihály, Stockinger József, Újszászi Róbert, Rác Mária, Szanka Rózsa, Nagy László Lázár segítettek sokat. Külföldi gyűjtőkkel főleg nemzetközi ex libris kongresszusokon, találkozón, illetve levelezés útján kerültem cserekapcsolatba. Eddig 20 ex librist készítettem a nevemre szólóan. A kiállításon ezekből látható válogatás, két fő témakörre bontva, külön a történelmi, valamint az irodalmi vonatkozású ex librisek. A történelmi tabló darabjai a Rákóczi-szabadságharc bukása 300. évfordulójához kapcsolódóan 2011-ben készültek, a grafikusok Imets László, Kőhegyi Gyula, Vecserka Zsolt, Varga Edit, Kerékgyártó László, Imre Lajos, Ürmös Péter. Az irodalmi tabló ex librisei a 2013-ban évfordulós költőinkhez (Babits Mihály, Juhász Gyula, Gárdonyi Géza, Weöres Sándor) kötődnek, vagy mitológiai témájúak, Vén Zoltán, Bakacsi Lajos, Imre Lajos, Eles Bulcsú alkotásai.

A bemutatást folytassuk a *férfi gyűjtőkkel*, körünk oszlopos tagjaival.

Arató Antal (1942–) könyvtáros, nyugalmazott könyvtárigazgató élete főbb színterei Budapest, Jászberény, jelenleg Székesfehérvár. 1973-ban lépett be a Kisgrafika Barátok Körébe. Számos könyvtári és művészeti tárgyú cikke jelent meg, sok éven át egyedül végezte a *Kisgrafika* folyóirat szerkesztését. Kisgrafikai találkozók, kiállítások szervezése, megnyitása, előadások tartása, katalógusok megjelentetése fűződik a nevéhez. Kb. háromezres gyűjteményt hozott létre, csak színvonalas lapokat gyűjt. Körülbelül 40 lapot készített a nevére szólóan. Legkedveltebb grafikusai Perei Zoltán, Vén Zoltán, König Róbert, emellett Andruskó Károly, Deák Ferenc, ifj. Feszt László, Fery Antal, Stettner Béla, Kazinczy Gábor, Kőhegyi Gyula, Moskál Tibor is készített számára ex librist. Főleg az irodalmi vonatkozású, valamint a Szent Györgyöt ábrázoló grafikák érdeklík, újabban kezdett a madarat ábrázoló gyűjtésébe. Jelen kiállításon kiemelném König Róbert a Jelenések könyvét, az Apokalipszis lovasait, Dürert idéző expresszív erejű grafikáit – Arató Antal nevére –, melyek a gyulai nemzetközi ex libris pályázaton első díjat nyertek.

Harmath Gábor (1938–) budapesti gyűjtő, nyugdíjas kertészeti szaktanár 1999-ben lépett be a Kisgrafika Barátok Körébe, Soós Imre buzdítására. Azóta csere, illetve vásárlás útján körülbelül 16 ezer lapot gyűjtött, témakörbeli megkötés nélkül. Saját nevére szólóan hat ex librise van, ezekből többet Olexa Józseffel

készítettet, akit az egyik legjobb magyar művésznek tart. Kedvelt grafikusai még Vén Zoltán, Molnár Icsu István, Sajtos Gyula, Ürmös Péter, Kőhegyi Gyula, Imets László. Gyűjteménye nemzetközi kiterjedésű, Európán túl az USA-ból, Argentínából, Japánból is szerepelnek ex librisek. A jelen tárlat két, talán legszínesebb tablóján kiemelkedő a határon túli és a külföldre elszármazott magyar grafikusok nagy aránya: a Romániában élő Vecserka Zsolt, Ovidiu Petca, Bíró I. Géza, a Romániából hazánkba áttelepült Árkossy István, az Egyesült Királyságban élő Olexa József, az USA-ban letelepedett Petry Béla. Feltűnően sok lap szerepel Ilyés István erdélyi gyűjtő nevére, például a cseh Sobota Vlastimil grafikustól.

Palásthy Lajos (1931–) gépészmérnök, 2000-től a Kisgrafika Barátok Köre titkára, 1959-től tagja a körnek. Számos hazai és nemzetközi találkozón, kiállításon való részvétele, a kör programjainak szervezése, a *Kisgrafika* folyóirat kiadásában vállalt áldozatos munkája mutatja mai napig töretlen lelkesedését, aktivitását. Jelenleg körülbelül 50 000 lapos gyűjteménnyel rendelkezik, köztük ex librisekkel és alkalmi grafikákkal. Mindent gyűjt, ami szép, de főleg a két világháború közötti magyar grafikusok alkotásait. Saját nevére szólóan közel 150 ex librist készítettet, az elmúlt 54(!) esztendő alatt. Az első ex libriseket 1959–1961 között Kaveczky Zoltán, Sós Zsigmond, Drahos István alkotta a számára. Ezek közül több a foglalkozására utal. Legszeretettebb lapjai a családtörténettel kapcsolatosak, némelyek a természet szépségét hirdetik, vagy valamely műemléket, templomot mutatnak be. Számos lapja kötődik ex libris kongresszusokhoz, ex libris találkozókhoz. E kiállításon az újabb, nevére készült grafikákból szerepeltet többet: Baranyai Ferenc és Rába Judit rézkarcait, Imre Lajos és Imets László fametszeteit, Salamon Árpád linómetszetét.

Stockinger József (1946–) székesfehérvári nyomdász, könyv- és könyvjegygyűjtő, az Alba Regia Néptáncegyüttes tagja néhány éve, 2010-ben lépett be a Kisgrafika Barátok Körébe. Mára már körülbelül 4000 ex librisszel rendelkezik. Nevére szóló könyvjegye még nincs. Szakmája is adott indítást a grafikagyűjtés irányába, de emellett elhunyt barátja, Pallay László ráhagyott ex librisei terelték a kisgrafika szeretete felé. A gyűjtésben a nyomdászati tárgyúak mellett a jeles napokhoz, ünnepekhez, kiállításokhoz, kongresszusokhoz kapcsolódó lapokat, a híres emberekkel kapcsolatos portrékat, az állatábrázolásokat, illetve főként a tánc, a zene világát részesíti előnyben. A kiállításon látható ex libris tablói is erről tanúskodnak, az alkotók közt Perei Zoltán, Müller Árpád, Kazinczy Gábor, Debreczeni László, Várkonyi Károly, Petry Béla, Kerékgyártó László, Bordás Ferenc, Diskay Lenke és mások nevével.

A művész gyűjtők, akik a gyűjtés mellett maguk is készítének kisgrafikákat, értelemszerűen szakértőként, a beavatott szemével nézik a kisgrafikai lapokat.

Közülük elsőként **Kerékgyártó László** (1950–) grafikust említem, akinek nagy szerepe volt a jelen kiállítás technikai kivitelezésében, a tablók elkészítésében. Gyűjteményéből jelentős anyaggal támogatta a magyar ex libris száz évét bemutató Artotékabeli kiállítást is. Saját tablóján most a magyar származású Horváth Hermina és férje, a belga Antoon Vermeyleen alkotásai szerepelnek.

Kőhegyi Gyula (1933–) grafikusművész nem tekinti magát gyűjtőnek, a kortárs művésztszak lapjainak a gyűjtése kisgrafika iránti érdeklődését szolgálja. 1962-től tagja a KBK-nak; a csere mellett sokszor ajándékozás révén jutott értékes

lapokhoz. A gyűjtésben tematikai megkötése nincs, a lap esztétikai és technikai értékét nézi. Az évek során körülbelül 2500 lapja gyűlt össze, magyar és külföldi művészekről. A magyar ex libris száz évét bemutató, Artotékabeli kiállításához a fő forrás Kőhegyi Gyula gyűjteménye volt. Jelen tárlaton kollekciónak a litván Grazina Didelite, Vincas Kisarauskas, a lengyel Henryk Plóciennik, Wojciech Jakubowski, Leszek Rózga, a cseh Zdeněk Mézl, az orosz Anatolij Kalasnyikov művei láthatók.

Ürmös Péter (1956–) grafikusművész a sokszorosító grafika számos ágában dolgozik. Képgrafikái, illusztrációi, ex librisei elsősorban irodalmi-történelmi és építészeti kötődésűek vagy aktuális pályázatokhoz kapcsolódnak. Gyűjteményében külföldi kapcsolatait tükrözően sok az olasz, német művésztől, illetve gyűjtőtől származó grafika. Több laphoz ex libris kongresszusokon jutott hozzá. Jelen kiállításon magyar viszonylatban kiemelkedőnek számító olasz gyűjteményi lapjaiból láthatunk válogatást, köztük Maria Elisa Leboroni a budapesti kongresszusra, Ernesto Guffanti Katona Gábor nevére, Furio de Denaro a Kolumbusz-pályázatra készült alkotását, Costante Costanini Pinocchio-lapját, Remo Wolf újévi grafikáját stb.

A további, a **KBK archívumából** hozott tablókön *Budai Tibor* (1946–) rézkarcainak mesészerű világába nyerhetünk betekintést, illetve a Szlovéniában élő *Salamon Árpád* (1930–) művésztanár intézményi ex libriseit, négyzetes kompozícióit szemlélhetjük. De számos gyűjtő, alkotó nevét sorolhatnám még az archívumból, akik gyűjteményükkel már többször szerepeltek kiállításokon, akár önállóan is, mint *Rácz Mária*, *Lenkey István*, *Mayer József*, *Kundermann Jenő*, *Zenei József*, *Gombos László* stb.

Körülnézve a teremben, a kiállított ex librisek a gyűjtők – és a készítők – sokféleségét, érdeklődésüket tükrözik. A gyűjtők a társadalom széles rétegét képezik, találhatunk köztük jogászt, mérnököt, tanárt éppúgy, mint költőt, könyvtarost, nyomdászt, kertészt. Némelyszer a grafikusok maguk is gyűjtővé válnak. Ez a sokféleség a kiállított grafikákon is tükröződik, Karinthy Frigyes szavaival: „*mennyi szín és furcsaság és élet mindez és mennyi emlék és mennyi remény*” (*Tanár úr kérem*, Bevezetés).

„*A művészet nem önmagától fejlődik, az emberek gondolatai változnak, s velük változik kifejezésük módja is*” (Pablo Picasso). Erről is tanúskodik ez a kiállítás, amely száz év kisgrafikai világába nyújt betekintést – a gyűjtők szemszögéből. Legyen ez példa és bátorítás mindenki számára, aki már gyűjt, vagy még csak távolról ismerkedik, barátkozik az ex libris gyűjtés gondolatával. Ne feledjük, rajtunk, mecénásokon is múlik a kisgrafika, az ex libris jövője!

Kérem, tekintsék meg a kiállítást, amelyhez – örömmel jelentem –, hogy a szerkesztésben katalógus is készült (*A magyar ex libris 100 éve. Gyűjtemények kiállítása*, KBK Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület, Budapest, 2014). Ezekből egy-egy példányt a megnyitó után szeretnék átnyújtani a kiállítóknak és az érdeklődőknek. Köszönöm a figyelmet!

Vasné Tóth Kornélia

Kovács Máté a népművelés tudományáról

Ötven éve jelent meg Kovács Máté tanulmánya a népművelés tudományáról*. Akkor ilyen tudomány még nem létezett, szerzője ezért vállalkozott arra, hogy feltárja: milyen követelményeknek kellene megfelelnie, ha megkezdődne a rendszeres kutatása. Három évvel korábban jelent meg az egyetemen a népművelés, mint képzési szakirány, ezért időszerű volt e téma feldolgozása. Más egyetemen fordított volt a helyzet: előbb született meg egy szakma kutatása, és csak azt követte e terület szakembereinek kiképzése. Hogyan történhetett meg, hogy a népművelésnél ez másképp alakult? Hogyan kaphatott helyet az egyetemen tudományos megalapozottság nélkül? Csak úgy, hogy az illetékes minisztérium döntött a képzés indításáról, hivatkozva a szakma iránt mutatkozó társadalmi szükségletre, és feltételezve, hogy ezzel együtt a tudományos alapjai is megszületnek majd. A tudományos alapok kidolgozása azonban nem történhet meg rövid idő alatt. Sok év szisztematikus kutatómunkája kell hozzá, egyrészt a népművelésre irányuló társadalmi szükségletek elemzésével, másrészt a gyakorlat megfigyelésével, a tapasztalatok általánosításával. Ez erős kihívás volt a képzés szervezői számára, mert ilyen alapok hiányában, alig féléves előkészület után indítani kellett nappali és esti, majd egy évvel később a levelező tagozatot. Ezt a problémát csak úgy lehetett valahogy megoldani, hogy az első évekre a szak tanterve olyan tárgyakat is tartalmazott, amelyek már szerepeltek különböző egyetemi szakok programjában. Arra lehetett hivatkozni: erre azért van szükség, mert a népművelés olyan foglalkozás, amelyhez széles körű általános műveltség kell. Ez persze nem mentesítette a szakot azon követelmény alól, hogy sajátos szakismeretei legyenek, amelyek meghaladják a már létező szaktanfolyamok anyagát, és sokkal elmélyültebben adnak választ a fölmerülő kérdésekre.

Minthogy a Népművelési Szakcsoport a Könyvtártudományi Tanszék része lett, ezért a tanszék vezetője, Kovács Máté úgy érezte, segíteni kell az új szakot, hogy megerősödjék, és hogy tudományos megalapozottsága legyen. Ez indította arra, hogy vállalkozzék a lehetőségek feltárására, a követelmények körülhatárolására. Így született meg az a tanulmánya, amely 1964-ben jelent meg a *Népművelési Értesítő* című folyóiratban. Írása bevezetőjében hangsúlyozta: „*kísérletet kell tenni a legfontosabb tudományelméleti problémák számbavételére az eddigi próbálkozásokon túlmenően*”. A népművelés gyakorlata ugyan széles körben terjedt el társadalmunkban, közüggé is vált, de „*további fejlődése már csak a korszerű tudomány segítségével lehetséges*”.

* Kovács Máté: A népműveléstudomány fontosabb tudományelméleti problémái. = Népművelési Értesítő, 1964. 4. sz. 130–191. p. és klny.

A helyzet megértéséhez hozzátartozik, hogy ekkor nem volt teljesen előzmény nélküli az új szakhoz kapcsolódó elméleti anyag feltárása. A képzés előkészítői elég sok elméleti jellegű közleményt gyűjtöttek össze, igaz, többségüket a külföldi szakirodalomból. Minthogy ezek különböző kiadványokból származtak, esetlegességük nem tette lehetővé az anyag rendszerezését. Ezt a hiányt akarta Kovács Máté a tanulmányával megszüntetni. Az első nehézség, amivel számolnia kellett, a terminológia bizonytalansága volt. Az idegen nyelvekből fordított cikkek általában a felnőttoktatás, felnőttképzés fogalmát használták, nálunk azonban ezek egyrészt az iskolák esti és levelező tagozatára vonatkoztak, másrészt különböző szakfolyamokra. A népművelést viszont olyan iskolán kívüli tevékenységnek fogták fel, amely az általános műveltség fejlesztésére hivatott. Még nehezebb problémának látszott a népművelés szűk és tág felfogásának ellentéte. A szűk felfogást vallók a népművelést a művelődési házak programjaival azonosították; a tág fogalmat használók ezt kiterjesztették valamennyi kultúraközvetítő intézményre, beleértve a tömegközli eszközöket is. Kovács Máté ellentétüket úgy oldotta fel, hogy ugyan megtartotta e fogalom szűkebb jelentését, de hangsúlyozta szoros kapcsolatát a tág fogalom alá sorolt intézményekkel. Különbségüket abban jelölte meg, hogy az utóbbihoz tartozó intézményekben a valóság közvetlen megismerését kifejező alkotások nyilvános bemutatásán van a hangsúly, a szűk fogalomhoz tartozó gyakorlatban viszont a valóság megismerése közvetetté válik a nevelési, művelési hatásoknak köszönhetően. E két folyamat alapját az iskolai oktatás és a szakirányú képzés adja meg, amelyre épülhet azután az általános műveltség fejlesztése az iskolán kívüli népművelésben. Kedvező esetben e három mozzanat erősíti egymást, ezért egymásra utaltak. Ugyanígy hatnak az iskolára és a népművelésre más kultúraközvetítő intézmények, amelyekben ugyancsak lehetséges a művelődés, anélkül azonban, hogy náluk megjelenne a nevelő, művelő hatás.

Érdektes az a felosztás, ahogy Kovács Máté tanulmánya rendszerezi a kultúra „közvetlen megismerését” adó közművelődés területeit. Ezek két csoportja szerinte: a „természetes közlést” használó kultúraközvetítés (a tánc, az ének, a beszéd, a színjátszás), a „technikai közléssel” élő kultúraközvetítés (a tárgyformálás, az írás-olvasás, a hang- és képrögzítés). Figyelembe vehető, hogy ez utóbbiak szélesebb körben hatnak az előzőkhöz képest, legalább is a rádió és a televízió vonatkozásában.

A művelődés területeinek és szintjeinek számításba vétele mellett Kovács Máté hangsúlyozta a személyi fejlődés jelentőségét, amit az egyén fiziológiai és pszichológiai adottságai alapján határoznak meg. Bár ennek vizsgálata tárná fel a népművelés lényegét, a tanulmány megírása idején még csak a különböző társadalmi rétegek helyzetét és művelődési problémáit bemutató szociológiai írások kezdtek megjelenni. Kovács Máté figyelmeztetett arra, hogy ezek már csak azért sem elégségesek, mert a társadalom állandóan változik, a műveltség szintjét a tömegközli eszközök egyre erősebben befolyásolják.

A népművelés kutatásában a népművelő személyének meghatározása sem mellőzhető, ha szakmának tekintjük ezt a területet. Alaposan meg kell határozni ezért e foglalkozás pályatükrét, a tevékenységéhez nélkülözhetetlen képzettség tartalmát, figyelembe véve a népművelési feladatok differenciáltságát, valamint azt, hogy olyan folyamatok indításáról van szó, amelyeknek alakulása sok problémát vethet fel. Például azt, hogy a kulturális értékek átvételekor hogyan aktivizálódnak a be-

fogadók képességei, hogyan dolgozzák fel, s hogyan építik be tudatukba az új információkat és élményeket.

Kovács Máté nélkülözhetetlennek tartotta a korszerű népművelés törvényszerűségeinek feltárását – mégpedig abban az összefüggésben, ami a népművelést a társadalom életének egészéhez kapcsolja. Ha nem elemzi a kutatás az objektív társadalmi szükségleteket és a szubjektív művelődési igényeket, akkor elszigeteltségében a gyakorlat sem lehet életképes, eredményes. Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a társadalmi lét történelmileg meghatározott, így a népművelés helyzete is mélyen gyökerezik múltjában, még akkor is, ha a társadalmi változások miatt ez a helyzet erősen eltér múltbeli állapotától. Igaz, a népművelés-történet nem mindegyik szakasza egyaránt fontos, de a jelenhez vezető mozzanatok felismerhetők és tanulmányozhatók. Különösen akkor, ha azokban is érvényesül a kutatás komplexitása: a gazdasági, politikai, szociológiai, technikai és kulturális adottságok összefüggésében jobban érthetővé válik a népművelés gyakorlata.

Kiemelt fontosságot tulajdonít e tanulmány a népművelést érintő témakörök rendszerezésének. Sorra mutatja be azokat a kísérleteket, amelyek a külföldi és hazai szakirodalomban addig már megjelentek. Itt szögezi le Kovács Máté, hogy *„nem igazolta a fejlődés azt az elgondolást, amely szerint a könyvtárügy, a múzeum egészében a népművelés része, s ennek eredményeként a könyvtártudomány, a muzeológia stb. a népműveléstudomány részstudományai”*. Ennek ellenére van érintkezésük a népművelés tudományával. Ez utóbbi a neveléstudományhoz tartozik, és kapcsolódnak hozzá bizonyos rokontudományok, mint a filozófia, a logika, az etika, az esztétika, a művelődéstörténet, a közgazdaságtan, a szociológia, a statisztika, a jog, a nyelv- és irodalomtudomány, a művészetelmélet, a bibliológia, a muzeológia. A népművelés tudományán belül három fő terület határolható körül: a népművelés története hazai és külföldi vonatkozásában, a népművelés elmélete a gyakorlatban ható törvényszerűségekkel, továbbá a népművelés ágazatainak szakdidaktikája és módszertana. Kovács Máté szerint ez utóbbi a legnehezebb, mert a gyakorlati folyamatok elemző megfigyeléséből lehet csak helytálló következtetéseket levonni. Tanulmányában hangsúlyozta, hogy a különböző társtudományok kapcsolata nélkül *„nem is lehet korszerű komplex kutatása a népművelés folyamatainak”*.

A népművelés kutatásában vizsgálni kell:

- a) a művelődő emberek személyi adottságait és lehetőségeit a fiziológiai, pszichológiai és szociológiai tényezők segítségével;
- b) a népművelési folyamatokat meghatározó társadalmi tényezőket a szociológia, a statisztika és a közgazdaságtan felhasználásával;
- c) a nevelési, művelési folyamatok tartalmát a korszerűen meghatározható általános műveltség viszonylatában;
- d) a népművelési intézmények működésének hatékonyságát;
- e) a népművelés technikai feltételeit.

A művelődés társadalmi jelentőségét figyelembe véve Kovács Máté hangsúlyozta: a művelődéspolitikának és tudománypolitikának szakítania kellene azzal, hogy csak a pillanatnyi szükségletekből indul ki a kutatás tervezésekor, amiből az is következik, hogy a társadalomtudományok sem szorulhatnak háttérbe, amikor a

népgazdaság közvetlen szükségleteit veszik számításba. Mert a gazdaság fejlődését nagymértékben határozza meg a közműveltség állapota.

Áttekintve e tanulmány főbb gondolatait, elismeréssel adózhatunk alaposágának és elméleti igényességének. Kétségtelen, hogy az eltelt fél évszázad alatt sokat változott nálunk a társadalmi helyzet és a kulturális élet. A népművelés – ha a művelődési házak programjaival azonosítjuk – ma is létezik, de egy vonatkozásban megváltozott: amit régebben tudományos ismeretterjesztésnek nevezünk, mára minimális terjedelműre csökkent, jórészt csak szabadegyetemi szinten létezik. Kiszélesedett helyette a felnőttképzés kínálata, igaz, hogy elég egyoldalúan: szinte kizárólag munkaerő-piaci szaktanfolyamok, idegen nyelveket tanító tanfolyamok és számítógépes kurzusok formájában él. Az egyetemi képzés is átalakult: a népművelés szak rövid ideig művelődésszervezés elnevezéssel folytatódott, majd andragógia-(felnőttképzési) szakká alakult át, ahogy ez más országokban már régen megtörtént. Tudományos kutatása azonban ma sincs szervezett formában. Ami ezen a téren olykor megszületik, az többnyire az egyetemi képzés oktatóinak teljesítménye az oktatás szükségleteihez kapcsolódva (ritkán pályázati támogatással.) A múlt század '80-as éveinek elején létrejött ugyan a Művelődési Kutató Intézet az Országos Közművelődési Központ keretén belül, amely művelődésszociológiai vizsgálatokat folytatott, de néhány év múlva megszüntették, azzal az indoklással, hogy a különböző szaktudományi intézetek foglalkozhatnak művelődési témákkal, erre fölösleges külön intézetet fenntartani. Csakhogy ez az érv éppen azt nem vette figyelembe, ami pedig Kovács Máté tanulmányának fő gondolata volt: ezen a területen csak komplex szemlélettel lehet a folyamatokat vizsgálni és értelmezni. Kár, hogy ezt azóta a művelődéspolitikai képtelen volt felismerni.

Maróti Andor

Egy régi olvasóterv Kovács Máté útmutatásai szerint

Nemrég, a Könyvtári Figyelő 2013. évi 4. számában megjelent egy tanulmány, amely *Kovács Máté erőfeszítései a könyvtárosképzés megszilárdítása és fejlesztése érdekében* címmel egykori professzorunknak a magyarországi szakképzés, közelebbről az egyetemi könyvtáros szak megújításáért és megmaradásáért folytatott küzdelmeit, illetve az ezzel kapcsolatos törekvéseit, elgondolásait ismertette. A közlemény szerzője, a szombathelyi *Tóth Gyula*, aki rendkívül alaposan ismeri az életművet, ezúttal is elsősorban az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött hagyatéokra támaszkodott. Sorra veszi, gyakran idézi a tanszékvezető Kovács Máté (1956–1972) témába vágó szövegeit, a szak tantervét és annak módosításait érintő dokumentumokat. Leghosszabban az 1961-63-as reformtantervénél időzik. (Ennek tervezetét – *Az egyetemi könyvtárosképzés továbbfejlesztése* –

1961-ben az ELTE Könyvtártudományi Tanszéke sokszorosítványként is közreadta.) Szembeötlő, hogy a program jó néhány eleme ma, több mint ötven esztendő távlatából is időszerű. Például az a megállapítás, hogy a leendő könyvtárosok számára elengedhetetlenül fontos az általános műveltség elsajátítása.

Tóth Gyula egyebek között kiemeli, hogy Kovács Máté mennyire nagy gondot fordított az olvasóvá nevelésre. (A szándék aktualitása napjainkban sem igen vitatható, akár a hagyományos írásbeliségre, akár a digitális írástudásra gondolunk...) Szó szerint idézi a máig érvényes mondatot: „*Nem lehet jó könyvtáros abból, aki maga nem olvas sokat és rendszeresen.*” Szól arról is, hogy professzor úr fontosnak tartotta olvasóterv összeállítását, a hazai és külföldi szépirodalom, a társadalom- és természettudományok alapvető összefoglaló műveinek elolvasását. Tantervi feladat volt, hogy a könyvtáros mások, tehát a hozzá forduló érdeklődők számára is tudjon olvasótervet készíteni.

Az egyetemi könyvtáros szak 1961-ben bevezetett tanterve szerint elsőként a mi évfolyamunk kezdte tanulmányait. Féltve őrzött leckekönyvem (indexem) tanúsága szerint a második évfolyamon, az 1962/63-as tanév második félévében hallgattuk Kovács Máté előadásában az *Olvasás, írás pedagógiai és lélektani problémái* című, heti kétórás elméleti kurzust, amely emlékezetem – és az alább írottak – szerint szemináriumi foglalkozásba ment át, és írásbeli házi feladatokat is kaptunk. Szigorlati félév lévén, a stúdium aláírással zárult, tehát osztályzat (érdemjegy) nem került az indexbe. Ma már roppant sajnálom, hogy a tanórai jegyzeteim az elmúlt évtizedek során elkallódtak. Így még megközelítő pontossággal sem tudom felidézni az előadásokon hallottakat. Megmaradt viszont a kötelező szemináriumi dolgozatként született két *Olvasóterv*, az egyiket a magam, a másikat a testvérem (aki ekkor már újságíró volt) számára állítottam össze. Az első feladat dátuma (1963. február 28.) azt bizonyítja, hogy ezt a kérdéskört mindjárt az első hetekben tárgyaltuk. Saját olvasótervemet tíz hónapra – 1963. március 1-jétől 1963. december 31-ig, vagyis a naptári év még hátralévő részére – kellett tervezni. Professzor úr igen méltányos minősítése szerint „*Nagyon jó válogatás kitérő indokolással*”. Ezt is, a számszerű értékelést (5) is kézzel, kék színű ceruzával írta rá a dolgozatra. Természetesen ezen az olvasóterven (főleg a stílusán, a mondatfűzésén) rögtön észrevehető, hogy ifjú ember (húsz éves voltam ekkor), egyetemi hallgató – ha úgy tetszik, egy leendő könyvtáros – munkája, amely erősen igazodott a megszabott didaktikai feltételekhez. Talán éppen ezért annyi mégis kikövetkeztethető belőle, hogy Kovács Máté milyen útmutatásokat adhatott, milyen szempontokat jelölhetett meg nekünk, tanítványainak.

Úgy vélem, a hajdani feladat, pontosabban a feladatmegoldás közlése (szöveghű formában) nemcsak az elmúlt és soha vissza nem térő fiatalság iránti nosztalgia, hanem tanárunk előtti tisztelgés, kimagasló értékű gondolkodói, pedagógiai tevékenységének tanulmányozásához hasznos adalék. Maga a téma sem érdektelen, hiszen az olvasóvá nevelés – legyen szó nyomtatott könyvekről vagy e-book formátumokról – a könyvtárak (persze nem csak a könyvtárak) életében változatlanul lényeges követelmény.

* * *

OLVASÓTERV

1963. március 1.-től 1963. dec. 31.-ig

Szám szerint 17 könyv, amit az elkövetkezendő 10 hónapban el akarok, illetve el szeretnék olvasni. A „szeretnék” azt jelenti, hogy e tervet valóban csak tervnek szánom. Az idő s az események döntik majd el, sikerül-e hiánytalanul eleget tennem a magam elő kitűzött terveknek. Egy-egy kiemelkedő könyvsiker, időhiány, váratlan követelmény könnyen megzavarhatja, felboríthatja az egészet. Ezen okok, valamint a könyvek megszerzésénél várható szokásos nehézségek miatt időrendi sorrend nem is állítható össze, ezért helyesebbnek találtam a betűrendet követni a könyvek felsorolásánál. Azokat a folyóiratokat, amelyek állandó olvasása ugyancsak évi terveimben szerepel, s bizonyos, hogy év végén a „teljesítette” rovatban állnak majd, külön csoportban tüntetem fel. Nem tartom viszont érdemesnek felsorolni azokat a napi- és hetilapokat, amelyek minden tervezés nélkül olvasmányaim elengedhetetlen részét alkotják. (Elsősorban a Népszport.)

- 1.) Arany Jánost s főleg a Toldit nem lehet elég sokszor olvasni. Különösen igényli az ember, ha már 5-6 éve nem forgatta Arany e remekét.
Ezért: az idén feltétlenül újraolvasom.
ARANY János
Toldi. (Toldi. Toldi estéje. Toldi szerelme. Utószót írta Bóka László.)
Bp. 1956. Szépirodalmi.
424 p 15 cm.
(Olcsó Könyvtár 100.)
- 2.) Nagyon szívesen járok atlétikai versenyekre. Igaz ugyan, hogy a drukkerék mindig „értenek” mindenhez, engem nem elégít ki az „értés” ezen foka. Ha már eljárok versenyekre, szeretem hozzáértően, tárgyilagosan szemlélni az ott történeteket.
Segítségül a mostanában megjelent atlétikai kézikönyvet hívom.
Az atlétika kézikönyve. [Összeáll] (munkaközösség. Vez.: Sír József.)
Bp. 1962. Sport-Medicina. 401 p. 8 t. 20 cm.
- 3.) A múlt, illetve ezen félévi vallástörténeti stúdiumok rendkívül felkeltették érdeklődésemet a zsidók szent irata iránt. Helyesnek tartom elolvasni, hármas okból: a.) a tanulmányaim során hallott kritikai megjegyzések ne csak üres példákat, bizonyításokat tartalmazzanak; b.) a könnyen adódó viták során az ember ismerje az ellenfél kártyáit is; c.) a Biblia irodalmi hagyomány is.
Biblia. Szent - - , azaz Istennek Ó és Új Testamentomában foglaltatott egész
Szent Írás. Ford. Károli Gáspár. Bp. 1929. Brit és Külföldi Biblia-Társ. [4], 908, 306 p. 24 cm
- 4.) Már régebben is többször ajánlották nekem Dürrenmatt Az ígértet c. regényét, de csak A fizikusok elolvasása után szántam rá magam, hogy a regényt is átböngésszem. Eddig ugyanis

- örülök, hogy tévesen - azt hittem, csupán divatból olvas-
sák a svájci írókat. Most pedig: ha éppen az ajánlgatók elle-
neznék, akkor is elolvasnám a regényét. Félek azonban, nem
tudok hozzájutni...

DÜRRENMATT, Friedrich

Az ígéret. (Das Versprechen.) A bűnügyi regény rekviemje. Ford.
Fáy Árpád. Bp. 1960 Európa. 126 [1] p. 17 cm.

5.) Vonaton utazik az ember. Legjobb időtöltés = olvasni. Kérdés:
mit? Válasz:

GÁBOR Andor

Szokj le róla! (Vál. Márványi Judit. Ill. Réber László.)
Bp. 1962. Magvető. 360 p. 15 cm. (Vidám Könyvek.)

6.) Hemingway magyarul megjelent írásait kivétel nélkül olvas-
tam. Illetve egyet még nem. S miért maradna ki éppen ez az egy?

HEMINGWAY, [Ernest]

Fiesta. A nap is felkel. (The sun also rises.) (Regény. Ford.
Déry Tibor.) Bp., 1962. Európa. 249 p. 19 cm.

7.) A szovjet Jaroszlavszkij jó tollú írónak tartják, s emellett
művei tartalmasak is. Vallástörténeti jellegű műve is ilyen
- legalábbis remélem. Bízom benne, hogy tanulok tőle egy-két
olyan dolgot, amit aztán alkalomadtán felhasználhatok.

JAROSZLAVSZKIJ [Emel'jan Mihajlovsz] [Minej Izrailevics Gubel'man]
Hogyan születnek, élnek és halnak meg az istenek?
(Kak rodjatszja zshivut i umirajut bogi i bogini.) Ford. Szepessy
Gyula. [Ill.] (Bp.) 1960. Kossuth. 234 [1] p. 21 cm.

8.) Ezt a könyvet még látatlanban vettem fel a listára. Azóta már
megvásároltam, s meggyőződtem (belelapozgatva): nem tettem
rosszul. Érdekelnek az őstörténeti kutatások, különösen, ha
a tárgyi néprajz segíti azokat. Lips pedig nemcsak jó tudós
(olvastam ezt a véleményt), de úgy látszik, írni is tud.

LIPS, Julius

A dolgok eredete. (Vom Ursprung der Dinge. Előszó Eva Lips.
Ford. Kiss Magda.) Bp. 1962. Gondolat. 506 [1] p. 20 cm.
Bibliogr. 435-495. p.

9.) A Ludas Matyi megszokott heti olvasmányaim közé tartozik.
Örömmel fogadtam hát a régebbi írásaiból összeválogatott
gyűjteményt. A vidámság kell az embernek, s különösen jól jön
a vonaton!

Mit szólsz hozzá kérlekalássan?...

Ludas Matyi antológia 1945-1951. Bp. 1962. Magvető. 366 p. 15 cm
(Vidám Könyvek.)

10.) Szinte megismételhetném a Hemingway-nél írottakat. Móricz
Erdély-trilógiájával még adós vagyok magamnak. S az adósnak
fizetni kell.

MÓRICZ Zsigmond

Erdély. Bp. 1954. Szépirodalmi. 1-3. köt. 20 cm. (Móricz
Zs. Összegyűjtött Művei.)

1. Tündérkert, 512 [1] p. 1 t.

2. A nagy fejedelem. 517 [2] p.

3. A nap árnyéka. 403 [3] p.

- 11.) Nagy Lajos egy 1947-es kötetéről van szó. Néhány novella, karcolat – 250 oldalon. A darabok rövidege alkalmassá teszi a könyvet az ún. üres percek kitöltésére. (Könnyű hozzájutnom – ezért éppen ezt használom fel ilyen célra.)
 NAGY Lajos
 Emberek, állatok. [Elbeszélések, karcolatok.]
 Bp. (1947.) Nagy Lajos Irodalmi és Művészeti Intézete. 237 p. 20 cm.
 (Pesti Könyvtár.)
- 12.) Legkedveltebb íróm Németh László – s e drámái közül alig ismerem néhányat. Elolvasom valamennyit, talán ezzel is sikerül közelebb kerülni gondolatvilágához. (Persze, nem azonosulni vele.)
 NÉMETH László
 Társadalmi drámák.
 [Bp.] 1958. Szépirodalmi. 1-2. köt. 19 cm.
 1. Bodnárné. – Villámfénynél. – Papucshős. – Cseresnyés. – Erzsébet-nap. 435 [4] p.
 2. Győzelem. – Mathiász-panzió. – Szörnyeteg. – Pusztuló magyarok. – Sámson. 424 p.
- 13.) Németh László történelmi drámáit már olvastam egyszer – elég régen. Most újraolvasom. Főleg a kíváncsiság vezet: A két Bolyai volt-e a csúcspont az író drámaírói pályáján, vagy már előbb is alkotott ehhez hasonlót?
 NÉMETH László
 Történelmi drámák.
 [Bp.] 1956. Szépirodalmi. 1-2. köt. 21 cm.
 1. VII. Gergely. – Husz János. – Galilei. – II. József. 360 [1] p.
 2. Apáczai. – Eklézsia-megkövetés [Misztótfalusi Kis Miklós]. – Petőfi Mezőberényben. – Széchenyi. 280 [1] p.
- 14.) Minden évben elhatározom: nyáron átolvasom Reymont Parasztok-ját. Ok: parasz-regény. (18 évig éltem parasztközött!) Az elhatározás már 3-4 éve mindig csak az marad. Talán az idén realitássá válik.
 REYMONT, Wladislaw St[anislaw]
 Parasztok. (Chlopi.) Ford. Tomcsányi János. Elősző Kovács Endre.
 Bp. 1955. Új Magyar Kvk. 1-2. köt. 20 cm. (A Világirodalom Klasszikusai.)
 1. XXIII, 498 [1] p. 1 t.
 2. 591 [1] p.
- 15.) Sokat s szívesen járok moziba. Érdekel, mi történt a filmvilágban addig, míg én is láthattam. Hogy tudjak valamit erről – elolvasom Sadoul könyvét.
 SADOUL, Georges
 A filmművészet története. (Histoire de l'art du cinéma des origines à nos jours.)
 Ford. Szávai Nándor. [Ill] Bp. 1959. Gondolat. 609 [3] p. 28 t. 21 cm.
- 16.) Az író Nobel-díja, világhíre (s nem utolsó sorban ismerőseim jó véleménye) – az ember máris dönt: lássuk az Érik a gyümölcsöt. Steinbeck sok művét olvastam már, de ezt (amit a legnagyobb tartanak), hogy-hogy nem, eddig még nem.

STEINBECK, John

Érik a gyümölcs. (The grapes of wrath.)

Ford. és az utószót írta Benedek Marcell. Bp. 1961. Európa. 550 [2] p. 20 cm. (Milliók könyve.)

- 17.) A rejtvénypályázatokon nyert könyveimet nem szoktam elolvasni Mikor ezt a könyvet megkaptam, s belelapoztam, hamar nyilvánvalóvá vált: ezúttal kivételt teszek. S nyáron - ha ismét otthon leszek - megtörök a jég. (Talán akkor már nem lesz?!) Szamártestamentum. Középkori francia mesék és bohózatok. Vál. Lukácsy Sándor. Ford. Benjámin László - Csoóri Sándor [stb.] Szerk., az előszót és a jegyz. írta Lakits Pál. Bp. 1962. Európa. 581] p. 19 cm.

-
- 1.) Alföld. A debreceni írók folyóirata. Személyes kapcsolat fűz egyikükhöz (testvérem) → minden számot átolvasgatok.

Alföld. A Magyar Írók Szövetsége Debreceni Csoportjának folyóirata. Fel. szerk. Mocsár Gábor. Debrecen, Szabadság ny. 1955- 24 cm.

- 2.) Szakmabeli folyóirat - s ezen túlmenően nagyszerű irodalmi vonatkozású cikkeket is tartalmaz. 1-2 óra hasznosan telik el mellette havonta.

A Könyvtáros. A Művelődésügyi Minisztérium lapja. Főszerk. Katona Jenő. Bp. Lapkiadó. 1951- 26 cm.

- 3.) Nagyvilág = világirodalmi folyóirat. Igazán nem tudnám megmondani miért, de szeretem olvasgatni.

Nagyvilág. Világirodalmi folyóirat. Szerk. Kardos László. Bp. Lapkiadó. 1956- 25 cm.

- 4.) Ez a folyóirat mint sportbarátot érdekel. Néha világnézeti- leg is hasznos tudnivalókat rejt.

Sport és Tudomány. A TTT folyóirata. Fel. szerk. Hepp Ferenc. Bp. Sport, 1957- 28 cm.

- 5.) Ha már a világnézetről tartunk, ezt a folyóiratot nem szabad kihagyni. Ez felvértezi az embert a vallási kérdésekről folytatandó vitákra - s egyúttal: színes, jól szerkesztett, olvasmányos lapot is forgathatunk.

Világosság. Materialista világnézeti folyóirat. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat. Főszerk. Mátrai László. Bp. Gondolat. 1960- 27 cm.

Befejezésül csak a bevezetésben elmondottakat tudom aláhúzni. Ez a terv csak terv - megvalósítása sok mindentől függ. Tekintve, hogy e könyveket mind el akarom olvasni, valószínű, hogy rajtam kívül álló tényezők miatt marad el esetleg egyik-másik jövőre.

Bp., 1963. II. 28.

Bényei Miklós
II. tört.-kvt.

Domsa Károlyné Szabó Alojzia
(1943–2014)

2014. február 6-án, életének 71. évében elhunyt Domsa Károlyné, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára nyugalmazott főigazgató-helyettese. Életének első és egyetlen munkahelye az MTA Könyvtára volt, munkáját mindvégig odaadással és hozzáértéssel végezte, a könyvtár iránti hűsége és elkötelezettsége vitathatatlan volt.

Domsa Károlyné Szabó Alojzia 1943. március 26-án született Budapesten. Iskoláit is itt végezte, és 1966 júniusában az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán magyar–arab szakon szerzett diplomát, júliustól pedig már az Akadémiai Könyvtár dolgozója volt.

Munkáját a Nemzetközi Csereszolgalatnál (amit akkor Nemzetközi Kapcsolatok Csoportjának neveztek) először mint helyettesítő kezdte, majd hamar, 1969-ben csoportvezető lett. Az Akadémia 150 éves évfordulójára szervezett munkálatok során tudományos titkári megbízást kapott (1973), és ő volt az *Akadémiai Értesítő* és a *Magyar Tudomány* indexének az egyik szerkesztője. Közben megszülettek a gyerekei, de 1977 szeptemberétől kezdve már osztályvezetőként működött a csereszolgalatnál. Könyvtári munkássága alatt végig fontosnak tartotta az állománygyarapításhoz ezt a módját, és főigazgató-helyettesként is megtartotta ezt a munkakört.

A nyolcvanas években bekapcsolódott a könyvtári közéletbe, majd 1989. február 1-jével, amikor az előző főigazgató-helyettes, Rejtő István nyugdíjba ment, főigazgató-helyettes lett. A következő években az idősödő Rózsa György főigazgató válláról egyre több terhet vett le, ezt ismerték el 1993-ban az ügyvivő főigazgató-helyettes kinevezéssel. Amikor 1996-ban Rózsa György nyugdíjba ment, az MTA elnöke átmeneti időre megbízta a könyvtár vezetésével. Majd sor került Engel Pál kinevezésére, aki 1996. július 1. és 1997. szeptember 30. között volt a könyvtár főigazgatója; mellette főigazgató-helyettesként ott állt Domsa Károlyné, aki szakmai tudásával és helyismeretével komoly támasza volt a főigazgatónak. Amikor a könyvtár ismét főigazgató nélkül maradt, 1997 és 2006 között egyedüli vezetőként (bár csak főigazgató-helyettesi kinevezéssel) mindent megtett az intézmény fennmaradásáért és jövőjéért.

A kilencvenes években a könyvtár sok szempontból nehéz helyzetbe került a változó gazdasági és társadalmi környezet miatt, és élénk viták kísérték a működését. Ennek egyik oka az volt, hogy a rendszerváltozás utáni új helyzetben az Akadémia és intézetei is keresték a helyüket. Az 1994-es akadémiai törvény megteremtette a jogi lehetőségeket, de a könyvtárnak meg kellett oldania vezetőcserével és az egyre csökkenő költségvetési támogatással járó nehézségeket. Továbbá megoldást kellett találnia az állománygyarapítás, a számítógépes rendszer fejlesztésének és továbbépítésének, illetve az intézeti könyvtárakkal teremtett kooperációnak új

módjaira. Ezekben az években több akadémiai bizottság és terv próbálta megoldani a könyvtár válságos helyzetét, Domsa Károlyné végig ott állt a könyvtár élén, és áldozatos munkát végzett a könyvtárért, az olvasókért, az Akadémiáért. Ezt az áldozatos munkát végül az Akadémia vezetése is elismerte, 2004-ben felterjesztették a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje kitüntetésre, amit 2005. március 15-én a köztársasági elnöktől vehetett át. Egy év múlva pedig, nyugdíjba vonulása-kor a Bibliotéka Emlékérem-díjat kapta meg kiemelkedő szakmai munkásságáért.

Emeljünk ki, említsünk meg néhány könyvtári eseményt, eredményt a 1999–2005 közötti évekből, amikor Domsa Károlyné szervezőképességének, vezetői tudásának nagy szerepe volt:

2001-ben tudományos ülészekkel, tanulmánykötet kiadásával, kiállítással ünnepelte meg alapításának 175. évfordulóját a könyvtár. Ez alkalomból Domsa Károlyné kezdeményezésére a könyvtáralapító Teleki József tiszteletére emléktábla került a sziráki kriptá falára. A sziráki kriptá gondozása Domsa Károlynénak szívügye volt, nem csak az évfordulóhoz kapcsolódóan.

2003 őszén átadásra került az új törökbálinti raktárrész.

Megújult a könyvtár integrált számítógépes rendszere is, lezajlott az ALEPH 505-ös verzióra való váltás. A hagyományos cédulakatalógus lezárult, a könyvtár online katalógusa 329 931 rekordot tartalmazott már ebben az időben. Megújult az olvasóterem és az Infocentrum számítógépes környezete is.

A Könyvtár népszerűsítése érdekében megújult a honlap, három videofilm, valamint tizenhat darabos képeslap-sorozat is készült. A digitalizálási tervek közül több is megvalósult, így a honlapra felkerülve széles körben hozzáférhető vált az Ender-gyűjtemény és a Pápai–Páriz peregrinációs album.

A hazai könyvtári programok mellett – ODR, MOKKA stb. – több nemzetközi projektben is részt vett a könyvtár. Ezek közül kiemelkedik a Stein Aurél munkásságára vonatkozó kutatás, amelynek eredményeiről több, itthon és külföldön rendezett konferencián számoltak be a Keleti Gyűjtemény munkatársai.

A könyvtár kiadványainak megjelentetése is folytatódott és számos kiállítás készült (jubileumi, Stein, Bolyai, Rákóczi, Kossuth).

Domsa Károlyné nemcsak az Akadémiai Könyvtárért dolgozott, hanem tevékenyen részt vett a könyvtáros szakma országos ügyeiben, így az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR) Munkabizottságában, az OM Elektronikus Információszolgáltatás Könyvtári Bizottságában, a NKÖM Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Főosztálya a Határon Túli Magyar Könyvtárak Pályázatait Elbíráló Szakértő Bizottságban. Alapító- és elnökségi tagja volt az Informatikai és Könyvtári Szövetségnek, elnöke a Tudományos és Szakkönyvtári Tagozatnak, állandó meghívottja az MTA Könyv- és Folyóirat-kiadó Bizottságának, valamint a Pro Bibliotheca Alapítvány Kuratóriumának.

Nem lenne teljes a megemlékezés, ha nem írnánk pár szót arról, hogy milyen ember volt Domsa Károlyné. Közös munkánk során nagyon intelligens, igen művelt nőnek ismertem meg, aki a kultúra több ágában is jártas volt, ami nagyban segítette abban, hogy munkáját magas színvonalon és elkötelezetten végezze. Következetes, jó vezetőnek láttam, ugyanakkor mindvégig barátságos volt a munkatársakhoz. Emlékét tisztelettel és szeretettel megőrizzük.

Hay Diana

Kié az olvasás?

A Magyar Olvasástársaság, a HUNRA *Kié az olvasás? Tanulmányok az olvasóvá nevelésről* címmel kis könyvet – de annál tartalmasabb! – jelentetett meg nemrég. Tizenegy tanulmányt fűztek köteté, mindegyikükből az olvasás jelentősége és az érte való felelős tenni akarás világlik ki. Több kérdést is felvet a könyv az olvasóvá nevelés, az olvasás folyamata, a különböző szinteken való megvalósulása kapcsán. Egyaránt szól mindazokhoz, akik felelősek lehetnek a gyermekek olvasóvá neveléséért, tehát a szülőkhöz, pedagógusokhoz, könyvtárosokhoz.

Több szerző is felhívja a figyelmet arra, hogy az olvasóvá nevelés nem akkor kezdődik, amikor megtanulunk olvasni. Előbb kell megszeretnünk az olvasást, mint azt megtanulnánk. Az olvasóvá nevelés voltaképp a magzati időszakban kezdődik, az első lépés a szülőé, tulajdonképpen még a gyermek világrajövétele előtt. Számos tudományos vizsgálat támasztja ezt alá.

Miközben ezeket a gondolatokat olvastam, megfogalmazódott bennem is a vágy, hogy tegyünk valamit, és egy ötlet is: szervezzünk szülői értekezleteket a könyvtárban, kezdve a még meg sem született gyermekek szüleivel, folytatva az egész pici gyermekek szüleivel egészen az általános iskola felső tagozatán tanuló gyerekek szüleiig. Mit is mondhatnánk el nekik? Mindazt, ami ebben a könyvben leírva vagyon – jó mankó ehhez ez a könyv –, így például beszélhetnénk nekik arról: miért is fontosak a babaolvasók? Okozhat-e problémát, ha a járókában már 20 könyv is van? Tudatosodjon bennünk, és ne feledjük: a kevés vagy az egy – mindig érdekesebb. Tudjuk-e, mitől olyan jelentőségteljesek a „Ringató” foglalkozások, miért is támogassuk, mi könyvtárosok is ezek működését? Miért is fontos a ritmikus szöveg, akkor is, ha fogalmi szinten nincs megfogható jelentése? Vajon tudjuk-e, hogy az iskolai teljesítményre milyen nagy hatással van a közös olvasás, a felolvasás, és mitől olyan lényeges, hogy az apák olvassanak fel? Valóban jobb tanuló lesz-e a gyerek, okosabb, tehetségesebb, ha felolvasunk, mesélünk neki? Soha ne feledjük el azonban, hogy a közös olvasás mindenkor öröm legyen, és ne szenvedés. Miért van az, hogy az alsó tagozat után nagyfokú lemorzsolódás következik be az olvasás terén?

Lássuk, milyen megközelítésekkel, milyen kérdésekkel találkozhatunk még a könyv lapjain!

Figyelemfelkeltő és elgondolkodtató az a felméréssel igazolt állítás, hogy sajnos, az óvodát elhagyva nagyon sok gyermek olvasási élménye megszakad.

Megtudhatjuk, mi a jelentősége a népmesének, a mesemondásnak, és azt is, hogy a belső képalkotás kialakulásának, a történet követésének és megélésének képessége szenved hiányt, miközben a rajzfilmet nézi a pici gyermek.

Az sem véletlen, hogy gyermekünk már sokadszorra kéri tőlünk ugyanazt a mesét! Ez azért történik, mert a gyermek életében aktuális a történet (felismeri magát benne), az ismétlődésre, az ismétlésre szüksége van.

Több tanulmány foglalkozik a kötelező olvasmányok kérdésével, ad ötletet, hogyan válasszuk ki – esetleg közösen – ezeket. Mit tegyünk, tehetünk annak érdekében, hogy a diákok többet olvassanak? Meg kell barátkoznunk azzal a gondolattal is, hogy az X, Y, Z generáció tagjai másként olvasnak, mint szüleik. Az a közös feladatunk, a szülőnek, a pedagógusnak, a könyvtárosnak, hogy a netgeneráció tagjait olvasóvá neveljük. Hogy miért olyan fontos ez? A PISA-jelentésekből kiderül: egy-egy ország nemzeti jövedelme közvetlen összefüggést mutat a szövegértés színvonalával.

Az olvasóvá nevelés folyamatában sokféle szöveget, lehetőséget, különböző érdeklődésű diákoknak való könyvet kell megmutatnunk, felkínálnunk. Azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy nem volt még eddig arra példa, hogy a kultúraátadás folyamata megforduljon, vagyis, hogy a fiatalabb generációk tanítsák meg az új kulturális jelrendszerek használatára az idősebbeket, a tanáraikat, a szüleiket is. Manapság pedig éppen ezt a folyamatot éljük át.

Az általános iskola alapvető feladata az olvasóvá, a jó szövegértővé nevelés. Az oktatásnak ebben a szakaszában az a cél, hogy minél többet olvassanak a gyerekek, megkockáztatható, hogy még az is majdnem mindegy, hogy mit. Az irányításnak azonban itt is fontos szerepe van, a mennyiség után a minőség is szerephez kell, hogy jusson.

Olvashatunk kritikát a mai középiskolai és szakiskolai irodalomtanításról is. Szomorú tény, hogy 2013-tól a magyar nyelv és irodalom mint önálló tantárgy megszűnt a szakiskolai képzésben.

Szó van a PISA-felmérésekről, azok tanulságáról is. Ezekre a vizsgálatokra oda kell figyelniük, az eredményeink rosszak, és kiolvasható belőlük, hogy milyen összefüggés van az olvasás, szövegértés és a gazdasági mutatók között. Cselekedniük kell, nincs mire várnunk, hiszen nemcsak az iskolában, hanem majd az életben is azt szeretnénk, hogy a gyermekeink sikerrel állják meg a helyüket. Aki többet olvas, az a világot is jobban érti. A mese, a szépirodalom élni tanít, az életre tanít. Fejlődik a gondolkodásunk, alakul a személyiségünk.

Szükség lenne a kompetenciavizsgálatok elemzésére is. Észre kell vennünk, hogy az országunkon belüli digitális szakadék kulturális szakadékká is válik. Ezért olyan fontos, hogy az olvasóvá nevelés és a szövegértés tekintetében ébredjünk fel, és megtegyük a magunkét.

A könyvben több tanulmány is segítséget ad az iskolai közösségi (kötelező) és ajánlott olvasmányok kiválasztásához, címek és módszerek tekintetében is. Olvasatásukhoz pedig megszívlelendő praktikákat, ötleteket nyújt, és azt is megtudhatjuk, kiket, mely szerzők műveit olvassák manapság a gyerekek, és azt is: hol találunk információt a gyermekkönyvekről.

Nekünk, akik olvasással, az olvasóvá neveléssel (is) foglalkozunk, mind-mind megannyi izgalmas kérdés ez. Hasznos információkat tudhatunk meg, inspirációt kapunk az olvasás felé terelés módszereihez.

Végezetül pedig hadd soroljam fel a szerzőket, akiktől a fentieket (és azon túl is) megtudhattuk: Arató László, Békei Gabriella, Daróczy Gabriella, Fenyő D. György, Fűzfa Balázs, Gombos Péter, Kovács Marianna, Nagy Attila, Péterfi Rita, Pompor Zoltán, Stiblar Erika és Vraukóné Lukács Ilona. Miután az olvasóvá nevelés komplex folyamat, így a szakemberek köre is széles. Van köztük gyermekirodalom-szakértő, gyermekirodalom-kutató, irodalomtörténész, könyvtáros, mesemondó, olvasásszociológus, pszichológus és tanár.

Köszönöm nekik, hogy ilyen hasznos, megszívlelendő – és legfőképpen általunk is alkalmazható – tudásanyagot olvashattam, mint szülő és mint könyvtáros, és remélem, a pedagógusok is tudják és akarják alkalmazni a könyvben olvasottakat.

Kellemes olvasást, és legfőképpen jó hasznosítást kívánok mindenkinek, és ne feledjük a könyvben említett Mark Twain idézetet: *Az az ember, aki nem olvas könyvet, semmiben sem különbözik attól az embertől, aki nem tud olvasni.*

(Kié az olvasás? Tanulmányok az olvasóvá nevelésről. Szerk. Gombos Péter. Bp.: Magyar Olvasástársaság, 2014. 127 p.

Ninsevics Klára

Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei XVI. kötete

Két év eltelte után, 2013 nyarán az Egyetemi Könyvtár (EK) évkönyveinek újabb, a XVI. sorszámmal ellátott kötetét vehette kézbe az olvasó.¹ Az előző rész ismertetőjében² már jeleztük, hogy a hagyományok ápolása és a tudományos munka kiemelt szereppel bír a XVI. század második felétől – több mint 450 éve szisztematikusan – gyarapított és folyamatosan működő könyvtár életében, amely másfél milliós állományával a nemzeti kulturális örökség része, de nemzetközileg is ismert és elismert gyűjtemény. A számos világritkaságot (közülük 185 kódexet – ebből 14 korvinát –, illetve 1200 ősnymotatványt, 11 000 antikvát, 16 500 barokk kötetet és 75 000 XVIII. századi könyvet) őrző gyűjtemény kulturális szempontból kiemelt jelentőségű, fokozottan védendő. Az ország első nyilvános könyvtárpalotája ugyanígy Budapest belvárosának büszkesége, az eredetileg is könyvtár céljára emelt műemléképület külföldi viszonylatban is kuriózumnak számít.

„Az évkönyvek története szorosan összefügg az Egyetemi Könyvtár történetével: mindig akkor került sor a sorozat indítására vagy megújítására, amikor az intézmény történetének új szakaszához érkezett”³ – írtuk korábbi recenzióinkban. A megállapítás jelen esetben fokozottan érvényes, ugyanis a górcső alá helyezett kötet szintén korszakváltáshoz köthető: Szögi László történész és levéltáros⁴ 2013. június 30-án történt nyugdíjba vonulásával, 18 éves könyvtári főigazgatói (és levéltár igazgatói) ciklusának lezárultával⁵ valószínűsíthetően – több, jelen keretek között nem részletezendő szempontból is – jelentős változások elé néz a napjainkban Kálóczi Katalin megbízott főigazgató által vezetett intézmény.⁶

A kötet létrehozását körülölelő környezeti tényezők rövid, de kényyszerű felvilágosítása után azonban térjünk vissza a több mint 300 lapos, Szögi László által szerkesztett kötetre, amely tíz tanulmányt ad közre – az eddigiekhez hasonlóan – négy témakör köré csoportosítva:

- (1) egyetemtörténet, történettudomány;
- (2) az Egyetemi Könyvtár történetéből;
- (3) művelődéstörténet, társadalomtörténet;
- (4) az Egyetemi Könyvtár működéséről.

Láthatjuk, hogy a visszatérő rovatok mellett egy új tárgykör is bekerült, immár szükségszerűen helyet kaptak a korszerű, XXI. századi multifunkciós könyvtár menedzsmentjével foglalkozó módszertani publikációk is. A recenzorok örömmel veszik ezt tudomásul: régi az újjal – a tradíciók őrzése mellett a modernitásnak is át kell szőnie Magyarországot legnagyobb felsőoktatási intézménye, az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) központi könyvtárának mindennapjait, szolgáltatásait, ezáltal munkatársainak kutatásait is.

I. Egyetemtörténet, történettudomány

A kötetet – immár törvényszerűen – Szögi László tanulmánya nyitja, ezért is engedjük meg, hogy nagyobb teret szenteljünk a tanulmány (11–51. p.) értékelésének. Ebben az egyetemtörténet, illetve *külföldi egyetemjárás* újabb fejezetéhez érkezünk: a szerző a XIX. század első felébe kalauzol bennünket. E kor sok tekintetben eltér az ezt megelőző és az ezt követő időszakoktól: az egyetemjárás tömegesedésének, egyirányúvá válásának ideje ez.

A napóleoni háborúk miatt a klasszikus peregrinációs célpontok kiestek, a felsőoktatási intézmények látogatása lényegében csak az örökös tartományokra és Németországra korlátozódott, majd a német egyetemek látogatását is betiltották. A XIX. század első felében tehát a külföldre eljutó magyarországi diákok 85,26 százaléka a Habsburg Birodalom egyetemén tanult, amely közelebről megvizsgálva Bécs abszolút vezető szerepét jelentette. A vallási hovatartozást tárgyalva megtudhatjuk, hogy az egyetemek felekezeti jellege mindenütt háttérbe szorult, valamennyi vallási közösség tagjai beiratkozhattak külföldre, ezzel együtt megkezdődött a hazai zsidóság intenzív áramlása az értelmiségi pályák felé.

A szerző dióhéjban érinti az európai egyetemi rendszer XVIII–XIX. század fordulóján lezajlott óriási átszerveződését is: a német egyetemi rendszer gyökeres átalakulását, ennek során az aprócska akadémiák megszűntek vagy beolvadtak a nagyhírű univerzitásokba – nagyságrendjében példamutató jelleggel és bátorsággal levezényelt változtatások, amelyeket a XXI. század oktatásszervezése is megirigyelhetne.

Rátérve a magyarországi egyetemjárás elsődleges célpontjára, Bécsre, a tanulmány a továbbiakban a magyar felsőoktatás és a császárváros a XIX. század első felében sarkalatosnak tekintett viszonyát veszi górcső alá.

A ferenci abszolutizmus idején a hazai oktatásban is erősödött a központi, bécsi befolyás; ez a Bécs-központúság a tanári kar kiválasztása esetében is érvényesült, ugyanígy a megüresedett tanszéki állások pályázatait kötelező érvénnyel Bécsben is közzé kellett tenni – természetesen mindez vegyes magyar fogadtatásban részesült. Más esetben azonban az osztrák fővároshoz való igazodás a vágyott célok közé tartozott:

„a tanárok ugyanakkor sokszor szerették volna az egyetem felszereltségét, az oktatás tárgyi feltételeit a bécsi színvonalhoz igazítani, de az anyagi kondíciók ehhez korszakunkban még hiányoztak” (19. p.).

A tanulmány a továbbiakban nem tér ki arra, hogy e „még” szócska használata indokolt-e, hanem a bécsi intézmények áttekintésével folytatja: bemutatja a rész-

ben kényszerűségből fakadó, ám élénk kapcsolatokat a magyar és a bécsi tanintézmények között. Végül pedig a szerző ismerteti a diákok nemzetiségi megoszlását, származási helyek alapján való tagolódását régiókra bontva, majd a szakmacsoportok szerinti tagolódását, valamint a hallgatók társadalmi rétegződését is megismerhetjük.

II. Az Egyetemi Könyvtár történetéből

Knapp Éva tanulmányában az *Egyetemi Könyvtár 1635 előtti őszállományához* tartozó újabb negyven kötet azonosításáról számol be (55–103. p.). Felhívja a figyelmet az őszállomány-azonosítást megkísérlő korábbi kutatások elégtelen voltára, ugyanakkor rámutat arra is, hogy a célzatos rekonstrukció módszertanának kidolgozását nagymértékben segítette a XVII. századi könyvtári katalógusok szövegkiadása, valamint a könyvtár jezsuita-korszakának könyvtárosaira vonatkozó vizsgálatok.

A negyven – most identifikált – kötetből Knapp Éva húszat ismertet (vajon miért éppen ezt a húsz példányt?), a megszokott kifogástalanul pontos könyvészeti leírással és a tulajdonosi bejegyzést tartalmazó oldal képeinek közlésével. Knapp Éva, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) doktora, az Egyetemi Könyvtár főtanácsosa, tudományos ügyeinek referense, nemzetközi hírű könyvtörténeti érdekeit nem lehet említés nélkül hagyni. Legutóbbi szenzációs felfedezése, Pázmány Péter köteteinek azonosítása⁷ hatalmas sajtóvisszhangot váltott ki, jelentőségét több fórumon (beleértve az országos napisajtót) is méltatták.⁸ Bizonyos, hogy a Magyar Tudományos Művek Tárában (MTMT) 218 tudományos közleményt, ebből szerzőként 21 kötetet jegyző⁹ tudós a közeljövőben még sok érdekes – az ELTE Egyetemi Könyvtárának állományát érintő – felismeréssel fog jelentkezni.

Hogyan elevenedik meg az *Egyetemi Könyvtár története a Pesti Napló hasábjain* bő húsz esztendő alatt (1876–1899)? Ebből jelenít meg részleteket Kazimír Edit írása (104–169. p.). Minthogy az Egyetemi Könyvtár ügyei folyamatosan és konzekvensen foglalkoztatták a korabeli sajtó munkatársait, nem utolsó sorban Szilágyi Sándor személyének köszönhetően – tudjuk meg a bevezetőből –, igen sokféle eseményt villant fel a tanulmány, talán túlságosan is mozaikszerűen. Az ízelítő mindezzel együtt érdekes és figyelemfelkeltő: értesülhetünk legmagasabb szintű, miniszteri odafigyelésről (Trefort Ágoston érzékeny hozzáértése és buzgalma az irodalom és a folyóirat-gyűjtemény fejlesztése terén), vagy akár a napi működés alakulásáról is (az „üzemszerű használhatóság” fenntarthatósága a nők könyvtárhasználatának engedélyezésével). Ami kérdésként felmerülhet: a forrásközlés során nem kapunk határozott indoklást arra nézve, milyen kritériumok alapján válogatta a szerző a könyvtárral foglalkozó szövegek közül a végül közreadottakat.

Fabó Edit az *Egyetemi Könyvtár első könyvtárosnője, Czeke Marianne* húsz évet átfogó pályáját mutatja be igen részletesen, ám a vonatkozó szakirodalom felhasználásában némiképp hiányérzetet keltve az olvasóban (170–206. p.).¹⁰ Czeke Marianne megbízására a Kultuszminisztérium Könyvtári Bizottságának kivételes támogatásával került sor, Ferenczi Zoltán igazgató vette fel az alkalmazottak közé. Mindez a maga idején nagy feltűnést keltett, de a könyvtárosnő igazolta a hozzá

fűződő várakozásokat, amennyiben kiváló bibliográfusi működést fejtett ki, emellett számos irodalomtörténeti publikációja is megjelent. Czeke – nőként – egyenrangú társa volt férfi kollégáinak, elismerése egyengette annak az emancipációs folyamatnak az útját, hogy a könyvtárba további női alkalmazottak kerüljenek.

Mitől tud elpirulni egy kardinális? E kardinális kérdésre is választ kaphatunk a Kakasy Judit által közzétett levéltári forrásokból, melyek a *XI. Piusznak adományozott magyar könyvek* ajándékozásának körülményeire vetnek fényt (207–220. p.). A bevezető tanulmány tömören, ám alaposan ismerteti Klebelsberg Kunó és Pasteiner Iván szervezkedését. Kiderül, hogy az eredetileg 1057 kötetet számláló elegáns gyűjtemény a könyvtáros pápa tulajdonába került – és még ma is megtalálható (bár azóta némileg megcsappant) különgyűjteményként – Collezione Ungheria néven.¹¹

III. Művelődéstörténet, társadalomtörténet

Bíbor Máté János roppant precíz írása csak erős idegzetű filoszoknak ajánlott. Irodalomtörténeti szempontból ugyanis az egyik legtragikusabb eseményt, az *Arany János-kéziratok* Arany László özvegye második férjének, Voinovich Géza irodalomtörténésznek tulajdonában állt, és 1945. január 30-án bombatámadás következtében megsemmisült részének történetét is elbeszéli (223–248. p.). Természetesen a közlemény fő vonulatát az Egyetemi Könyvtár gyűjteményében található három fennmaradt Arany-kézirat gondos vizsgálata teszi ki. E három autográf irat sorrendben:

- (1) A magyar irodalom története rövid kivonatban,
- (2) Arany János Kazinczy Gáborhoz írott levele és
- (3) az Arisztophanész-fordítások tisztázatának kézirata.

Az első Arany irodalomoktatási elképzeléseit tárja fel osztályokra lebontva. A nebulók a verstan és irálytan (stilisztika) mellett elsajátíthatták az ékesség és helyesség mibenlétét, valamint jártassá váltak a régi magyar nyelvben a „zumtucheltől”¹² kezdve, a mohácsi vészig” – ez tehát kis ízelítő a XIX. században elvárt kompetencia-rendszerből, az akkori Nemzeti alaptantervből... A harmadik, az Arisztophanész-fordítás kapcsán lényegre törő áttekintést kaphatunk arról, vajon miért választhatta a költő éppen Arisztophanész vígjátékait magyar nyelvre ültetéshez.

Különösen jelentős az időrendben második irat, mivel ritka kivételként az Arany László által átstilizáltan és időnként megrövidítve kiadott leveleken, valamint a Voinovich által elrekkentett és később elpusztult leveleken túl fennmaradt példány, amelynek hiteles szövege és egyik utóirata eddig kiadatlan volt.

Szabó Panna tanulmánya a *magyar nyelvatlászokat* szemügyre véve azt elemzi, miképpen gyökerezett meg a dialektológia területén is a szociolingvisztikai szemlélet, mind az adatközlők kiválasztását, mind pedig a gyűjtött adatok megjelenítési módját illetően (249–262. p.). Előbbi esetben ez az egyes, régiójának nyelvi sajátosságait megfelelően reprezentáló adatközlő helyett a pontosan meghatározott számú és összetételű kis adatközlői csoportokra való áttérést, utóbbi esetben pedig a minősítő jelek használatában érvényre juttatott társadalmi szempontokat jelenti.

IV. Az Egyetemi Könyvtár működéséről

Az évkönyv további közleményei már merőben más vizekre eveznek: az Egyetemi Könyvtár modern, XXI. századi könyvtárrá válásáról tudósítanak. A korszerű intézménnyé válás elsősorban az Egyetemi Könyvtári Szolgálat (EKSZ) megszerzése és működése óta jellemzi az Egyetemi Könyvtárat. E sajátos és roppant bonyolult – esetenként és ügynként különböző érdekcsoportokat magában foglaló – formáció az ELTE egységes alapelvek szerint működő, összehangolt szolgáltatásokat nyújtó könyvtári rendszere.

Az EKSZ egyik legfontosabb célja, hogy *közös integrált könyvtári rendszer* épüljön. Ennek gigászi erőfeszítésekkel történő kialakítását tekinti át Székelyné Török Tünde (265–281. p.). A tankönyvi igényességgel megírt, gazdag és a tárgykörhöz maradéktalanul releváns szakirodalmi bevezetéssel ellátott, logikus felépítésű tanulmány áttekinti az Egyetemi Könyvtár katalógusrendszerét (nyilvános és szolgálati – előbbiből hármat, utóbbiból tízet felsorolva), gépesítésének stációt (a Bibliostól a Horizonon át az ALEPH-ig), mindehhez felhasználva belső – kizárólag kéziratban rendelkezésre álló – intézményi jelentéseket is. A mindenki számára emészthető summázat: *Az ELTE könyvtárainak dokumentumvagyonra mintegy 3,6 millió könyvtári egységre tehető: ennek az állománynak jelenleg 31,5%-a érhető el az elektronikus katalógusban.* (278. p.)

A könyvtári szolgáltatások megvalósulásához is elengedhetetlenül szükséges a résztvevőkészségek és folyamatok pontos körülhatárolása, ezek egymásra épülésének ismerete. Czinki-Victorisz Gabriella írása a kulcsfolyamatok azonosításának és leírásának metódusait boncolgatja (282–298. p.). E feladatot az Egyetemi Könyvtárban a Könyvtári Minőségfejlesztés 21 (K21) elnevezésű projekt végzi, az ELTE Bölcsészettudományi Karának Könyvtár- és Információtudományi Intézetével szoros együttműködésben (Boda Gáborné Köntös Nelli egyetemi tanársegéd, intézeti titkár a Folyamatirányítási csoport vezetője).¹³

A közép-európai viszonylatban is egyedülálló tudományos értékű folyóiratvagyron tárolásának és feldolgozásának rejtelméből ad történeti ízelítőt Pálfi Éva – a többi közlemény terjedelméhez képest – ugyan kicsit rövidre sikerült, de annál informatívabb és lendületesebb írása (299–311. p.). Időutazáson vehetünk részt, megismerhetjük a folyóiratkötegek útját a nagyszombati költözéstől kezdve a mai épületben való helyváltoztatásukig, majd a különböző nyilvántartások (katalógusok) illusztratív bemutatására kerül sor.

Az évkönyv kiállítása minden tekintetben követi a sorozat előző kötetét. A képménytáblás fedélen Apolló rendületlen dicssel és örökifjúsággal hirdeti a tudományok, az egyetem és a könyvtár maradandóságát. A kötet – impresszuma szerint – az Egyetemi Könyvtár kiadásában készült, azonban a hitelesség kedvéért ide kíváncsozok: a megjelentetést (nyomdai előkészítés és nyomtatás) teljes mértékben az Egyetemi Könyvtárért Alapítvány finanszírozta (pályázati keretből). A kivitelező Komáromi Nyomdában most sem csalódtunk.

A négy nyelvű (magyar, angol, német, francia) tartalomjegyzékkel ellátott kiadvány megfelelően és ízlésesen tördelt, azonban néhány anomáliát – a következő részek tökéletesítése érdekében – felvetnénk. Nem világos, miért készült három tanulmányhoz (Szögi László, Knapp Éva, Kazimir Edit) kizárólag német nyelvű

rezümé, a többihez pedig csak angol. A hivatkozások bibliográfiai leírása könyvtáros szemmel már-már zavaróan eklektikus – mondjuk ki: mindenféle szerkesztői egységesítési törekvést nélkülöző – képet mutat a kötetben, szerzőként váltakoznak a módszerek, szinte nem találni két egyforma rendszert tükröző tanulmányt.

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy az ELTE Egyetemi Könyvtárának – évszázadokra visszanyúló hagyományaihoz méltó – évkönyv került a szakmai nagyközönség elé, amelynek folytatása egyszerre kihívás és parancs az intézmény számára. Ismertetésünket Pálfi Éva soraival zárjuk, bízva abban, hogy a gyűjtemény révbe érése nem is olyan sokára, a közeli jövőben bekövetkezik:

„Ha az ELTE Trefort kerti kampuszáról indulva az Unger-házon át kilépünk a Reáltanoda utcára és folytatjuk utunkat a Ferenciek tere sarkán álló könyvtárpalota felé, két épület biztosan a szemünkbe ötlik: az enyészetre hagyományozott Kincsem-palota a jobb oldalon, s majdnem szemben, riasztó kontrasztkén az MTA Rényi Alfréd Matematikai Intézetének szépen felújított otthona. Az ember önkéntelenül is áttér az utcának erre a boldogabbik oldalára, s inkább onnan szemléli az omladozó homlokzatú, hálóval takart házat. Aztán csak néhány lépés és máris e két élmény vegyülékével találkozhatunk az Egyetemi Könyvtár épületének Reáltanoda utcai frontján. Az impozáns épület látványa a szűk utcában nem érvényesül, az eső, a hólé, az autóforgalom kártevésai alig néhány évvel a teljes külső felújítás után már kitörölhetetlen jeleket hagytak a szürkülő falakon. A rendszeresen erre járók megszokták a mindig zárva tartott, belülről vasspalettákkal fedett hatalmas ablakok látványát, amelyek a legnagyobb nyári hőség idején sem nyílnak ki a magasföldszinten. Pedig a poros ablakok mögött példás rendben sorakozó kötetfolyamokat, zöldszínű polcokat, többszintes, zezugos tereket pillantathatnánk meg, amelyek Európa egyik legegységibb, legmozgalmasabb sorsú periódika gyűjteményét őrzik. A jelenleg több mint negyedmillió kötet némi darabja már a 17. században útra kelt, hogy sok viszontagság után jelenlegi helyére érkezzen, s még most sem lehet biztos abban, hogy végképp révbe jutott” (299. p.).

JEGYZETEK

- 1 A kötet szerkesztője, Szógi László 2013. július 10-én, egy könyvtári zártkörű összejövetelen, a tanulmányok rövid bemutatása és méltatása kíséretében adta át ünnepélyesen a szerzői tiszteletpéldányokat: <https://www.facebook.com/media/set/?set=a.559570740745412.1073741839.122214191147738&type=3> (2014. február 27.)
- 2 Bella Katalin – Kiszl Péter: Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei sorozat összevont XIV–XV. kötete. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 2012. 2. sz. 60–64. p.
- 3 Uo.: 60. p.
- 4 Szógi László (történész). = Wikipédia. http://hu.wikipedia.org/wiki/Sz%C3%B6gi_L%C3%A1szl%C3%B3_%28t%C3%B6rt%C3%A9n%C3%A9sz%29 (2014. február 21.)
- 5 Dr. Szógi László főigazgató búcsúztatása. = Egyetemi Könyvtári Szolgálat honlapja. <http://konyvtar.elte.hu/hu/node/2817> (2014. február 21.)

- 6 Kálóczi Katalin továbbra is megbízott az ELTE EK élén. = KIT Hírlevél. 2014. január 24. http://www.kithirlevel.hu/index.php?kh=kaloczi_katalin_tovabbra_is_megbizott_az_elte_e_k_elen (2014. február 21.)
- 7 Knapp Éva: Pázmány-relikviák a budapesti Egyetemi Könyvtárban (Pázmány Péter pozsonyi magánkönyvtárának kötetei a budapesti Egyetemi Könyvtárban) – Pázmány Relics in the University Library of Budapest (The volumes of Péter Pázmány's private library of Pozsony in the University Library of Budapest). Tanulmány, katalógus – Study, Catalogue, Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár, 2012. 112 p.
- 8 Kiszl Péter: Az egyetemalapító bíboros eddig ismeretlen arca: adalékok Pázmány Péter magánkönyvtárának történetéhez. = Könyvtári Figyelő, 2013. 1. sz. 166–169. p.
- 9 MTMT közlemény és idéző összefoglaló táblázat Knapp Ilona Éva adatai <https://vm.mtmt.hu/search/tmtosztaly.php?lang=0&vanlink=1&ponton=&AuthorID=10005423> (2014. február 21.)
- 10 Vö. Gráberné Bösze Klára: Czeke Marianne dr., az első magyar könyvtáros nő (1873-1942) = Könyv és Nevelés, 2006. 3. sz. 89–97. p.
- 11 27. Coll. Ungheria: http://www.vatlib.it/home.php?pag=fondi_custoditi (2014. február 21.)
- 12 Utalás a Halotti beszédre: Latiatuc feleym zumtuchel...
- 13 Könyvtári Minőségfejlesztés K21. Munkacsoportok <http://konyvtar.elte.hu/hu/node/465> (2014. február 21.)

(Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei. Annales Bibliothecae Universitatis de Rolando Eötvös nominatae. Szögi László [szerk.] XVI. Egyetemi Könyvtár, Budapest, 2013. 312 p.)

Bella Katalin–Kiszl Péter